

Peitho, dolos en bia: de subtiele kracht van overtuiging

Het success van overtuigingsstrategieën in Sophocles' *Philoctetes*

M.M. van Gestel – s1179500

Vestwal 31, Leiden

15-01-2018

MA-scriptie Classics and Ancient Civilizations: Classics

Scriptiebegeleider: Dr. A.M. Rademaker

Inhoudsopgave

INLEIDING	3
SOPHOCLES' PHILOCTETES	4
HOOFDSTUK 1: HET BEGIN VAN DE OVERTUIGING	8
ODYSSEUS' INSTRUCTIES AAN NEOPTOLEMUS.....	9
HET OVERTUIGEN VAN PHILOCTETES	14
HOOFDSTUK 2: DE AANLOOP TOT DE PERIPETEIA	28
DE KOOPMAN-PASSAGE	28
PHILOCTETES' BOOG EN ZIEKTE	31
HOOFDSTUK 3: DE IMPASSE AAN HET EINDE.	39
NEOPTOLEMUS' PERIPETEIA	39
NEOPTOLEMUS EN ODYSSEUS.....	47
NEOPTOLEMUS EN PHILOCTETES: DE IMPASSE VOOR DE <i>DEUS EX MACHINA</i>	49
CONCLUSIE	55
BIBLIOGRAFIE	58

Inleiding

[...] there are two other plays, *Philoctetes* and *Oidipous at Kolonos* [...], in which *peitho* receives a more nuanced and complex examination. [...] they constitute Sophokles' only surviving explorations of the rival claims of *peitho*, *bia* and *dolos* in the crucible of a particular crisis [...].¹

Buxton merkt terecht op dat er veel verschillende discoursen aan de orde zijn in de *Philoctetes* van Sophocles. In elke Attische versie van de tragedie *Philoctetes* wordt *peitho* als voornaamste middel gebruikt om de gewonde Philoctetes mee te nemen naar Troje.² De versie van Sophocles is de enige versie die geheel aan ons is overgeleverd. Hij heeft, voor zover wij weten als enige, aan het einde van zijn tragedie de *deus ex machina* Herakles toegevoegd.³ Herakles is het personage dat uiteindelijk Philoctetes overtuigt naar Troje te gaan. De *deus ex machina* verschijnt echter pas aan het einde van het stuk, wat betekent dat het grootste deel van de tragedie vruchteloos lijkt. De andere personages proberen Philoctetes te overtuigen naar Troje te gaan, maar ze zijn blijkbaar niet succesvol. Ze belanden in een impasse, die moet worden opgelost door Herakles. Vanaf het begin van de tragedie lijkt het alsof *peitho* niet goed zal werken, wat de vraag oproept:

Hoe effectief is het proces van overtuigen (*peitho*) in Sophocles' *Philoctetes*?

Als Herakles immers moet optreden om Philoctetes over te halen, lijkt het alsof *peitho* helemaal niet succesvol is geweest vanaf het begin van de tragedie. Dit conflict over het succes van overtuiging is zichtbaar in de secundaire literatuur: de meningen over de noodzaak van de *deus ex machina* zijn verdeeld.⁴ Deze scriptie zal zich richten op de gebeurtenissen vóór de *deus ex machina*. *Peitho* is namelijk veel succesvoller dan men in eerste instantie zou denken.

¹ Buxton (1982), pp 117-118.

² Schein (2013), p 5.

³ Schein (2013), p 5 "In the *Philoctetes*-plays of Aeschylus and Euripides, as far as one can judge from the fragments and from Dio's summary [...] there is no *deus ex machina* whom he chooses to obey, as he obeys Herakles in Sophocles' play."

⁴ Hawkins (1999) geeft een overzicht van het debat: "Scholars once believed that the epiphany was tacked on to satisfy the requirements of myth: e.g., 1. M. Linforth, "Philoctetes, the Play and the Man," *UCPCP* 15 (1956) 150-55; D. B. Robinson, "Topics in Sophocles' *Philoctetes*," *CQ* 19 (1969) 51-56; and G. H. Gellie, *Sophocles: A Reading* (Melbourne 1972). Recent criticism, however, tends more to view the conclusion as in some way dramatically necessary: C. Segal, "Philoctetes and the Imperishable Piety," *Hermes* 105 (1977) 133-58, esp. 133-35, 156-58; Rose (above, n.6) 102; Knox (above, n.25) 66, 138-41; Gill (above, n.25) 142-44; Winnington-Ingram (above, n.15) 301-3; and Easterling (above, n.25) 33-39. See also M. C. Hoppin, "Metrical Effects, Dramatic Illusion, and the Two Endings of Sophocles' *Philoctetes*," *Arethusa* 23.1 (1990) 141-82." p 356.

Kirkwood (1958) noemt ook K. Alt 'Schicksal und fufis im *Philoctetes* des Sophokles' (*Hermes* 89 1961 141-74) en P. Easterling, *Philoctetes and Modern Criticism* (I.C.S. 1978 27-39).

Sophocles' Philoctetes

Odysseus en Neoptolemus komen aan op een onbewoond Lemnos, om Philoctetes mee te nemen naar Troje, nadat er is voorspeld dat alleen hij en zijn boog van Herakles de oorlog kunnen winnen. Philoctetes is tien jaar eerder gewond op het eiland achtergelaten door Odysseus in opdracht van Agamemnon en Menelaos. Odysseus wil zelf geen contact met Philoctetes en overtuigt Neoptolemus om bedrog te gebruiken, zodat Philoctetes naar Troje zal gaan. Odysseus zegt dat dit de enige succesvolle manier zal zijn om hem mee te krijgen. Neoptolemus aarzelt, omdat hij vindt dat dit gedrag indruist tegen het karakter van zijn vader Achilles en daarmee zijn eigen karakter. Hij stemt er toch mee in. Neoptolemus overtuigt Philoctetes aan boord te komen, maar voordat dit gebeurt krijgt Philoctetes een aanval van zijn ziekte. Hij overhandigt Neoptolemus daarom de boog. Neoptolemus heeft gewetenswroeging en realiseert zich dat hij zijn eigen *fusis* ernstig heeft verraden. Na een periode van besluiteloosheid geeft hij, tegen de orders van Odysseus, de boog terug aan Philoctetes en probeert hij Philoctetes te overtuigen mee te gaan naar Troje, in plaats van bedriegen. Philoctetes weigert aanvankelijk, maar na de verschijning van *deus ex machina* Herakles, gaat Philoctetes toch mee.

Hoewel Aeschyles, Euripides en Sophocles allemaal een *Philoctetes* hebben geschreven, is de *Philoctetes* van Sophocles de enige die aan ons is overgeleverd. Door fragmenten van Dio Chrysostos weten we iets van de andere versies: het voornaamste verschil is dat zowel Aeschyles als Euripides Odysseus als belangrijkste personage laten optreden naast Philoctetes. Odysseus is bij hen degene die Philoctetes meekrijgt naar Troje door middel van overtuiging, geweld of een combinatie hiervan.⁵ Sophocles' toevoeging van het personage Neoptolemus is dus uniek en betekent dat hij iets wilde zeggen met dit personage. De meningen over Neoptolemus als personage zijn verdeeld. Harde kritiek op Neoptolemus is geuit door Calder (1971). Hij beargumenteert dat er geen sprake is van overtuigen in deze tragedie, alleen maar van leugens van Neoptolemus' en Odysseus' kant.⁶ Er vindt ook geen *peripeteia* plaats bij Neoptolemus, maar hij en Odysseus gebruiken dit slechts om Philoctetes te bedriegen.⁷ De meest recente kritiek is geuit door Schein (2013). Hij vindt Neoptolemus in zijn commentaar niet erg standvastig, maar

⁵ Schein (2013), pp 4-6.

⁶ Calder (1971), pp 160: "Huxley proved that Neoptolemos is willing to lie gratuitously when he thinks that the lie will profit his cause". p 165: "The whole 'Repentance Scene' is a fraud, staged to deceive Philoctetes." De functie van de *deus ex machina* is, p 169: "The deceptions must all be untangled and details made clear for characters and for audience." p 171: "Deceit is the *Leitmotiv* of Philoctetes."

⁷ Calder (1971), pp 162-166.

juist iemand die makkelijk om te praten is.⁸ Schein bespreekt de verschillende discoursen van de verschillende personages, maar laat in het midden of hij *peitho* succesvol vindt in deze tragedie.⁹

Kirkwood (1994) betoogt dat Odysseus het voornaamste overtuigende personage is in de *Philoctetes*. Hij vindt dat Neoptolemus niet succesvol is in zijn overtuiging van Philoctetes. Blundell (1987; 1988; 1989) behandelt de *Philoctetes* vanuit verschillende invalshoeken. In 1987 behandelt ze de tragedie vanuit Neoptolemus' *fusus*, in 1988 vanuit Odysseus' intenties en in 1989 vanuit *filia*. Bij al deze onderzoeken wordt de karakterontwikkeling van Neoptolemus besproken vanaf Odysseus' instructies tot de uiteindelijke overtuigingspoging om Philoctetes mee te krijgen naar Troje. Door de ontwikkeling van de personages te bekijken vanuit deze invalshoeken, laat ze het succes van overtuiging zien. Segal (1981) bespreekt de wisselwerking tussen *dolos* en *peitho*. Ook bespreekt hij de visies van de verschillende personages op overtuiging. Segal bespreekt *peitho* voornamelijk in relatie tot *logos* en Philoctetes' rol in de maatschappij. Ook hij bespreekt Neoptolemus' karakterontwikkeling. Net als Blundell laat hij door dit onderzoek het succes van overtuiging zien. De noodzaak van de *deus ex machina* hangt tot op zekere hoogte samen met het succes van overtuiging.

Om te bepalen hoe succesvol *peitho* is in deze tragedie, is het belangrijk de verschillende discoursen die aan bod komen, te definiëren. *Peitho*, doorgaans vertaald met overtuigen, betekent dat men probeert om iemand de zaken vanuit jouw oogpunt te laten zien met behulp van argumenten (verbaal en non-verbaal), waarbij geen informatie verborgen wordt gehouden.¹⁰ Beide partijen zijn van de informatie op de hoogte. *Dolos* is hier de tegenpool van. Daarbij probeert men om iemand de zaken vanuit jouw oogpunt te laten zien met argumenten, waarbij er juist informatie wordt achtergehouden. Één partij weet meer dan de andere partij.¹¹ Bij *bia* is er geen sprake van argumenten, maar van kracht of geweld om iemand te overheersen. Bij zowel *dolos* als *bia* is er dus sprake van een machtspositie, terwijl er bij *peitho* sprake is van gelijkheid.

Het is Neoptolemus' missie om Philoctetes over te halen. Er wordt vanaf het begin spanning gecreëerd, aangezien Neoptolemus tegen bedrog is. Kirkwood (1958): "the very quality of Neoptolemus that makes Philoctetes an easy victim for him: the nobility of outlook which Philoctetes perceives and responds to, ultimately makes it impossible for Neoptolemus to succeed in the deception. We can scarcely fail to watch for signs of his weakening under the

⁸ Schein (2013), p 23. "[...] Odysseus easily plays on his desire for the kind of heroic glory associated with his father [...]. Although Neoptolemos initially finds such lying and deception 'shameful' (108), he quickly agrees for the sake of his own profit (112) [...]."

⁹ Schein (2013), p 19: "It is characteristic of Philoctetes that it is often impossible to distinguish truth from falsehood in what the characters say."

¹⁰ Buxton (1982), p 49.

¹¹ Buxton (1982), p 64.

pressure of his obvious spiritual kinship with Philoctetes.”¹² Ondanks de spanning wil ik laten zien dat er wel overtuiging plaats vindt bij deze twee personages, waardoor de *deus ex machina* begrijpelijker wordt, in plaats van een noodzakelijk kwaad.

Segal (1981) en Berzins McCoy betogen dat Neoptolemus samen met Philoctetes een nieuw soort maatschappij vertegenwoordigt die in contrast staat met de maatschappij volgens Odysseus.¹³ Hawkins (1999) sluit zich hierbij aan en analyseert het ethische aspect van deze tragedie volgens de theorieën van Aristoteles’ *Poetica*. Ze betoogt dat Neoptolemus’ *fusis/êthos* centraal staat en diept daarmee Neoptolemus’ karakter verder uit. Volgens Aristoteles is *êthos*, of karakter, in tragedie ‘dat wat de morele keus zichtbaar maakt’ (Po. 1450b 8-10).¹⁴ Sophocles maakt van zijn *Philoctetes* een ethische tragedie bij uitstek, door het karakter van Neoptolemus een prominente rol te geven.¹⁵ Daarbij ervaart het personage van Philoctetes ook veranderingen, wat het ethisch aspect van deze tragedie versterkt. Door te kijken naar de overtuigingspogingen in deze tragedie, wordt niet alleen duidelijk hoe effectief *peitho* is, maar bied ik ook een beter inzicht in de personages van Philoctetes en Neoptolemus.

Om de vraag “hoe effectief is het proces van overtuigen (*peitho*) in Sophocles’ *Philoctetes*?” te beantwoorden zal ik kijken naar de chronologische verloop van gebeurtenissen. Bij deze gebeurtenissen zal ik het interactionele gebruik van partikels analyseren om zo een beter beeld te krijgen van de intenties van de personages, met name Neoptolemus en Philoctetes. Sinds het invloedrijke werk van Denniston, valt het interpreteren van partikels uiteen in twee groepen. Een groep die Denniston volgt en daarmee partikels ziet als een uiting van de gedachten van de auteur. Zij zien partikels eerder als een geïsoleerde woordgroep die snel in een bepaalde categorie valt. Een andere groep houdt zich meer bezig met de communicatieve waarde van een partikel in de context van een gesprek. Een partikel functioneert dan niet alleen in één zin, maar in een communicatieve, contextuele situatie. Onderzoek dat met name relevant is voor deze scriptie, is het werk van Sicking (1986), E.J. Bakker (1986) en S. Bakker en Wakker (2009).¹⁶ Hoewel Schein (2013) het meest recente commentaar is, kiest hij ervoor partikels nauwelijks te bekijken als interactioneel en laat daarmee een groot aantal genuanceerde interpretaties links liggen. Door de interactie te bekijken tussen Neoptolemus en de andere personages, kan ik laten zien dat Neoptolemus’ gewetensconflict oprecht en complex is in tegenstelling tot harteloos bedrog, zoals Calder (1971) beweert, en ‘de makkelijke overtuiging’, zoals Schein (2013) beweert. Daarom ondersteunt deze analyse de secundaire literatuur die positief is over

¹² Kirkwood (1958), p 260.

¹³ Segal (1981), p 331. Berzins McCoy (2013) pp 80-81.

¹⁴ Halliwell (1986), pp 150-151. Blundell (1989), p 1.

¹⁵ Schein (2013), p 6; Hawkins (1999), pp 338-339.

¹⁶ Voor een extensief overzicht van relevant werk over taal in een communicatieve situatie, zie bibliografie *Discourse Cohesion in Ancient Greek* (2009).

Neoptolemus.

Ook zal ik kijken naar het taalgebruik van de verschillende discoursen aanwezig in deze tragedie, die Buxton beschrijft als o.a. *peitho*, *dolos*, bedreiging, bevelen en stilte.¹⁷ De drie personages gebruiken deze discourse-manieren afwisselend door het stuk, al naargelang hun onderlinge relatie en gemoedstoestand. Door hun vocabulaire en taalgebruik te analyseren zijn we beter in staat deze personages in relatie te plaatsen tot elkaar en tot zichzelf. Relevante literatuur is Buxton (1982) en Kirkwood (1958; 1995).

Na een analyse van het discourse-vocabulaire, kan er gekeken worden naar de retorische manier waarop dit vocabulaire wordt ingezet door de verschillende personages. Is er wel sprake van overtuigingsstrategieën als er gebruik wordt gemaakt van *dolos*, zoals Odysseus beveelt? Er wordt gekeken hoe deze overtuigingsstrategieën passen in de theorieën van Aristoteles. In de *Rhetorica* zegt hij dat overtuiging plaatsvindt door middel van *logos*, *êthos* en *pathos*.¹⁸ Ik wil laten zien dat al deze aspecten aanwezig zijn in de *Philoctetes*. Het is belangrijk te benadrukken dat Aristoteles' werk ca. 75 jaar later is verschenen dan Sophocles' *Philoctetes* en dat Sophocles de tragedie niet heeft geschreven met deze theorieën als uitgangspunt. Aristoteles en Sophocles putten beiden uit dezelfde retorische traditie. Aangezien Aristoteles de *Poetica* waarschijnlijk heeft gebaseerd op bestaande retorica, biedt hij ons een nuttig kader om de *Philoctetes* in te analyseren en te interpreteren. Dit wordt ook vaak gedaan door de secundaire literatuur.¹⁹

In hoofdstuk 1 zal ik het succes van Odysseus' instructies aan Neoptolemus en Neoptolemus' overtuigingspoging bespreken. In hoofdstuk 2 kijk ik naar de gebeurtenissen die voorafgaan aan Neoptolemus' peripeteia. In hoofdstuk 3 bekijk ik de peripeteia en hoe Neoptolemus zich daarna opstelt tegenover de andere personages. In dit hoofdstuk wordt de impasse besproken die leidt tot de *deus ex machina*.

¹⁷ Buxton (1982), p 118.

¹⁸ de Jonge (2015), p 15: "[...] door logische argumenten te presenteren (*logos*), door in zijn betoog een positief beeld van zijn eigen persoonlijkheid te geven (*êthos*); en door emoties in het publiek op te wekken (*pathos*)."

¹⁹ Hawkins (1999), Blundell (1987, 1988, 1989).

Hoofdstuk 1: Het begin van de overtuiging

In dit hoofdstuk zal ik kijken naar hoe *peitho* aan het begin van de tragedie wordt ingezet. De *Philoctetes* begint met Odysseus en Neoptolemus, die aankomen op Lemnos. Odysseus kan Philoctetes niet overtuigen naar Troje te gaan, aangezien hij weet dat Philoctetes hem intens moet haten. Daarom zal de taak door Neoptolemus uitgevoerd moeten worden. Maar voordat dit kan gebeuren, moet Odysseus hem eerst overtuigen de taak uit te voeren. Daarna begint Neoptolemus met zijn overtuigingspoging. Deze situatie roept allereerst de vraag op: hoe succesvol is Odysseus in zijn poging om Neoptolemus te overtuigen? Bij Neoptolemus' overtuigingspoging is de vraag: hoe succesvol is Neoptolemus in zijn poging om Philoctetes te overtuigen?

Als publiek verwacht je moeilijkheden bij Odysseus' poging. Neoptolemus, als zoon van Achilles, heeft de *fusis* van zijn vader, waar *dolos* niet bij past, geërfd. Achilles' *fusis* wordt beschreven in *Ilias* 9.313-315.²⁰ Voor Odysseus is het juist zo dat het doel de middelen rechtvaardigt.²¹ Men verwacht een spanning tussen deze twee personages. Men verwacht dus ook dat het lastig wordt voor Odysseus om Neoptolemus over te halen de missie uit te voeren. Toch slaagt Odysseus er wel in Neoptolemus te overtuigen.

²⁰ Blundell (1988): "As commentators have observed since ancient times, Achilles in the *Iliad* declares his hatred of duplicity, addressing none other than Odysseus (9.312f)." p 137. In deze passage probeert Odysseus Achilles te overtuigen terug te keren naar het gevecht. Hij probeert Achilles eerst om te kopen met geschenken van Agamemnon. Daarna zegt Odysseus dat hij Agamemnon mag blijven haten, maar dan in ieder geval voor de Grieken en de glorie terug moet komen. Achilles antwoordt in 9.309-315:

ἴδιογενὲς Λαερτιάδῃ πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ
χρὴ μὲν δὴ τὸν μῦθον ἀπηλεγέως ἀποειπεῖν,
ἢ περ δὴ φρονέω τε καὶ ὡς τετελεσμένον ἔσται, 310
ὡς μή μοι τρῦζετε παρήμενοι ἄλλοθεν ἄλλος.
ἐχθρὸς γάρ μοι κείνος ὁμῶς Αἴδαο πύλησιν
ὅς χ' ἕτερον μὲν κεῦθη ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπη.

Edelgeboren van Laërtes, slimme Odysseus,

Ik moet het verhaal botweg zeggen,

Hoe ik ook denk en hoe het ook volbracht zal worden,

Dat jij niet aan de ene of andere kant van mij zit en door blijft praten.

Want ik haat hem evenveel als de poorten van de Hades, die het ene verbergt in zijn gedachten en het andere zegt. Maar ik zal zeggen wat aan mij het beste schijnt te zijn.

Hoewel er dus eerder sprake is van omkoping, is Achilles wel tegen het ene denken en het andere zeggen, wat geïnterpreteerd wordt als een anti-*dolos* houding. Het publiek zal waarschijnlijk niet meteen hebben gedacht aan deze passage, maar het is aannemelijk dat ze *dolos* niet vonden passen bij Achilles' karakter.

Deze en alle volgende zijn eigen vertalingen.

²¹ Schein (2013), pp 22-23: "Odysseus can easily defer such basic virtues as justice and righteousness to another occasion, for what matters, in his view, is only to *appear* just and to *be called* 'most righteous', not 'justice' and 'righteousness' in some fixed sense. His goal is to be effective, as and when needed, and his emphasis on the critical moment [...] is one aspect of his amoral opportunism and one feature of the Sophistic rhetoric and style that would have evoked for the play's original audience their own political leaders."

Daarbij speelt Odysseus' hogere rang in het leger een belangrijke rol: Neoptolemus wil hem graag van dienst zijn. Maar het doorslaggevend argument van Odysseus is de roem en glorie, die Neoptolemus ten deel zal vallen, als Neoptolemus deze missie uitvoert. Neoptolemus verlangt naar het Homerisch heldendom en gebruikt termen die hiermee overeenkomen (o.a. *aischros*, *agathos*). Wanneer Odysseus deze termen ook gebruikt, overtuigt hij Neoptolemus. Neoptolemus aarzelt echter wel en het is te merken dat deze missie tegen zijn *fusis* indruist.

Nadat Odysseus Neoptolemus voor zich heeft gewonnen, is het vervolgens Neoptolemus' taak om Philoctetes te overtuigen. Hierbij is de verwachting dat deze overtuigingspoging niet succesvol zal zijn, aangezien Neoptolemus' *fusis* hem in de weg kan zitten. Maar *peitho* blijkt erg goed te werken bij Philoctetes. Neoptolemus volgt Odysseus' instructies op en creëert een band met Philoctetes. Neoptolemus doet net alsof ze iets 'gemeenschappelijks' hebben ondergaan, door toedoen van de Atreïden en Odysseus. Als Neoptolemus dit verhaal vertelt aan Philoctetes, verandert zijn taalgebruik. Hij gebruikt zijn eigen *fusis* bij het overtuigen van Philoctetes. Hij creëert namelijk ook een band met Philoctetes door zichzelf nadrukkelijk te presenteren als de zoon van Achilles. Door continue op deze afkomst in te spelen probeert hij een band te smeden met Philoctetes. Maar door zijn *fusis* continue aan te halen, beïnvloedt hij ook zichzelf. Neoptolemus meent dat er *filia* is ontstaan tussen hem en Philoctetes en overspeelt zijn hand. Hij ziet daarna in dat deze *filia* toch niet zo sterk is, als hij dacht. Daarna verkeert hij in *aporia*: hij zit tussen Odysseus' instructies en zijn eigen *fusis* in.

Odysseus' instructies aan Neoptolemus

Οδ. Ἀχιλλέως παῖ, δεῖ σ' ἐφ' οἷς ἐλήλυθας 50

γενναῖον εἶναι, μὴ μόνον τῷ σώματι,
ἀλλ' ἦν τι καινόν, ὧν πρὶν οὐκ ἀκήκοας,
κλύης, ὑπουργεῖν, ὡς ὑπηρέτης πάρει.

Νε. τί δῆτ' ἄνωγας; **Οδ.** τὴν Φιλοκλήτου σε δεῖ

ψυχὴν ὅπως λόγοισιν ἐκκλέψεις λέγων. 55

Od.: Kind van Achilles, het is nodig dat jij flink bent bij het uitvoeren van deze dingen waarvoor je bent gekomen, niet alleen qua lichaam, maar het is nodig dat, wanneer je iets nieuws hoort, wat je nog niet eerder hebt gehoord, je behulpzaam bent, omdat je als helper hier bent.

Ne.: Wat beveelt u? Od.: Het is nodig dat jij de geest van Philoctetes ongemerkt misleidt met woorden door een gesprek te voeren.

Aan het begin van de tragedie geeft Odysseus instructies aan Neoptolemus hoe hij Philoctetes mee moet krijgen naar Troje. Eerst vertelt hij over Philoctetes' achtergrond en wil hij zeker weten dat Philoctetes niet aanwezig is bij dit gesprek (1-49). Hij introduceert Philoctetes als een verwilderd iemand die leeft op de grens van het menselijke en dierlijke.²²

Odysseus erkent Neoptolemus' afkomst, maar ziet hem ook als ondergeschikt aan zichzelf.²³ Opvallend is dat Neoptolemus, hoewel hij Odysseus als meerdere erkent, zichzelf niet ziet als een 'dienaar', maar eerder als een 'collega' (93: *ξυνεργάτης*).²⁴ Odysseus formuleert zijn overtuiging van Neoptolemus in onpersoonlijke constructies (*δεῖ*: 11; 50; 54; 77, *πρέπει*: 111, *κλεπτέον*: 57).²⁵ Deze constructies kenmerken Odysseus' praktische aard, maar laten ook in het midden wie de verantwoordelijkheid heeft.²⁶

Gedicke heeft *δόλοισιν* in plaats van *λόγοισιν* voorgesteld (55). *Λόγοισιν λέγων* (terwijl je een gesprek met woorden voert) zou dubbelop kunnen werken, waardoor *δόλοισιν λέγων* een aantrekkelijkere lezing zou zijn.²⁷ Maar dat zou betekenen dat Odysseus al meteen aan het begin van zijn instructies het woord *dolos* in de mond neemt, terwijl hij weet dat Neoptolemus hier moeite mee heeft. Door *logos* te gebruiken impliceert Odysseus dat *dolos* eventueel aan te pas kan komen, maar de focus ligt op *logos*. Neoptolemus is zelf degene die als eerste het woord *dolos* in de mond neemt. Hij heeft door dat wat Odysseus voorstelt in feite een *dolos* is, ondanks het feit dat Odysseus het als een niet geheel eerlijke *logos* presenteert (91).

Odysseus benadrukt dat deze missie belangrijk is voor Neoptolemus' zelfbehoud (75-76). Hij bedreigt Neoptolemus: als deze de missie niet uitvoert, zal Odysseus hem persoonlijk vernietigen.

²² Buxton (1982), pp 118-119; Berzins McCoy (2013), p 63; Segal (1981), p 333.

²³ Zoon van Achilles: 4: *Ἀχιλλέως παῖ Νεοπτόλεμ*; 50: *Ἀχιλλέως παῖ*. Ondergeschiktheid: 15: *ὑπηρετεῖν*; 53: *ὑπουργεῖν, ὡς ὑπηρετῆς πάρε*.. Neoptolemus erkent Odysseus' gezag in 26: *ἄναξ Ὀδυσσεῦ*; 54: *τί δῆτ' ἄνωγας*; 94: *ἄναξ*; 100: *τί οὖν μ' ἄνωγας*.

²⁴ Blundell (1987), p 311; Segal (1981), p 329.

²⁵ Schein (2013), p 128: "Throughout the play, Od. and Ne., when he is carrying out Od.'s orders, rely on impersonal expressions of necessity (*δεῖ* or *χρή* + acc.-inf., *ἀνάγκη* + inf., verbal adjs in -*τέος*, -*τέα*, -*τέον*) both to persuade an addressee to do as they say and to evade responsibility for their own words and actions."

²⁶ Blundell (1987), pp 316-317. Het zou veel meer in Odysseus' voordeel werken om Neoptolemus continu te herinneren aan zijn verantwoordelijkheid tegenover het leger en de Grieken.

²⁷ Jebb (1908), p 16.

verrader genoemd te worden: maar, mijn heer, ik wil liever, terwijl ik het juiste doe, falen dan overwinnen door het slechte te doen.

Odysseus benadrukt dat deze missie niet goed aansluit bij Neoptolemus' *fusis* (79), maar probeert hem te verleiden met de voordelen van een overwinning. Neoptolemus is het echter niet eens met Odysseus' opvatting dat om te winnen alles geoorloofd is, zoals Blundell opmerkt.²⁹ En toch is Neoptolemus bereid om te doen wat Odysseus hem beveelt. Μέντοι laat een 'denial of expectation' zien, waarbij datgene wat ontkend wordt de nadruk krijgt.³⁰ Men verwacht dat Neoptolemus deze missie niet kan uitvoeren, vanwege zijn *fusis*, maar Neoptolemus blijkt eigenlijk toch wel bereid het te doen. Dit is onverwacht, maar Neoptolemus wil geen προδότης (94) van het Griekse leger zijn. Neoptolemus laat met γε μέντοι zien dat Odysseus, net zoals het publiek, ook kan verwachten dat Neoptolemus niet wil.³¹

Odysseus maakt een contrast tussen *kaka* en een aangename overwinning om Neoptolemus over te halen, maar dit zijn niet de begrippen die een Homerische held inwording zouden aanspreken.³² Hij weigert te doen wat Odysseus vraagt, maar weigert met respect. Hij geeft Odysseus de ruimte om een alternatief aan te bieden (93-94). Odysseus propageert nog steeds *dolos* en praat over *kerdos*, dat Neoptolemus sceptisch herhaalt (112). Hij ziet het voordeel niet. Pas als Neoptolemus het woord *aischros* in de mond neemt (108), schijnt Odysseus te begrijpen dat dit vocabulaire aanslaat bij Neoptolemus.

Οδ. λέγω σ' ἐγὼ δόλω Φιλοκτῆτην λαβεῖν.

Νε. τί δ' ἐν δόλω δεῖ μᾶλλον ἢ πείσαντ' ἄγειν;

Οδ. οὐ μὴ πίθηται· πρὸς βίαν δ' οὐκ ἂν λάβοις.

Νε. οὕτως ἔχει τι δεινὸν ἰσχύος θράσος;

Οδ. ἰούς <γ'> ἀφύκτους καὶ προπέμποντας φόνον.³³ 105

Νε. οὐκ ἄρ' ἐκείνω γ' οὐδὲ προσμεῖξαι θρασύ;

Οδ. οὐ, μὴ δόλω λαβόντα γ', ὡς ἐγὼ λέγω.

Νε. οὐκ αἰσχρὸν ἠγῆ δῆτα τὸ ψευδῆ λέγειν;

²⁹ Blundell (1989), p 189.

³⁰ Slings (1997), p 105. Van Emde-Boas (2017) geeft het voorbeeld A he is rich μέντοι B he is unhappy, waar de nadruk op B ligt.

³¹ Hawkins (1999), p 343: "The very fact that he acts ignobly signals that he is open to change, to growth as well as error."

³² Adkins (1960), p 180: "*Agathos* is the highest term of praise for a man, *kalon* for his actions. Hence it follows logically that the *agathos* does *kala* [...]" *Kaka* zijn op dit punt niet concreet genoeg voor Neoptolemus.

³³ Γε toegevoegd door Dobree. Jebb (1908) vindt γε niet noodzakelijk, p 25. Het past echter bij Odysseus' plan om Neoptolemus zoveel mogelijk af te raden *bia* te gebruiken.

Οδ. οὐκ, εἰ τὸ σωθῆναί γε τὸ ψευδὸς φέρει.
Νε. πῶς οὖν βλέπων τις ταῦτα τολμήσει λακεῖν; 110
Οδ. ὅταν τι δρᾷς εἰς κέρδος, οὐκ ὀκνεῖν πρέπει.
Νε. κέρδος δ' ἔμοι τί τοῦτον ἐς Τροίαν μολεῖν;
 [...]

Νε. ποίω; μαθῶν γὰρ οὐκ ἂν ἀρνοίμην τὸ δρᾶν.
Οδ. σοφός τ' ἂν αὐτὸς κάγαθὸς κεκλῆ' ἄμα.
Νε. ἴτω· ποιήσω, πᾶσαν αἰσχύνην ἀφείς. 120

Od.: Ik zeg dat jij met een list Philoctetes moet beetnemen.
 Ne.: Waarom is het nodig hem met list beet te nemen, liever dan hem te overtuigen?
 Od.: Hij zal niet overtuigd worden; en met geweld kan jij hem niet meevoeren.
 Ne.: Heeft hij een of andere geduchte kracht, die hem zozeer moed geeft?
 Od.: Zeker, pijlen die niet te ontvluchten en voorbodes van de dood zijn.
 Ne.: Dan is niemand zeker moedig genoeg hem te benaderen.
 Od.: Nee, in ieder geval niet als je hem niet beetneemt met list, zoals ik zeg.
 Ne.: Meen jij dan niet dat het schandelijk is te zeggen wat onwaar is?
 Od.: Nee, tenminste niet als de leugen redding brengt.
 Ne.: Hoe dan zal iemand, zonder blikken of blozen, durven deze dingen te uiten?
 Od.: Wanneer jij iets doet voor voordeel, is het niet passend terug te deinzen.
 Ne.: Wat voor voordeel is er voor mij dat hij naar Troje gaat?
 [...]

Ne.: Welke? Want ik zou niet weigeren het te doen, als ik het wist.
 Od.: Jijzelf kan geprezen worden als wijs én goed.
 Ne.: Goed, ik zal het doen, nadat ik alle schaamte naast me heb neergelegd.

Neoptolemus verlangt erg naar het heldendom. Hij lijkt in 104 bijna enthousiast om Philoctetes met *bia* te overheersen en in 106 laat hij merken dat hij deze persoon wil zijn. Odysseus heeft Philoctetes beschreven als iemand die niet meer deelneemt aan de Griekse samenleving.

Odysseus vertelt hem precies wat hij wil horen (119). Hoewel het al had volstaan voor Neoptolemus dat hij *agathos* genoemd zal worden, zegt Odysseus ook nog dat hij *sofos* genoemd zal worden. Voor het publiek verwijst *sofos* meteen naar Odysseus' methode: het doel heiligt de middelen. Daarbij is het ook een verwijzing naar het sofisme.³⁴ Het zijn methodes die niet passen bij Neoptolemus' *fusis*. Het vooruitzicht dat hij *agathos* genoemd zal worden is voor Neoptolemus voldoende om de missie uit te

³⁴ Blundell (1987), p 326. Rose (1976), pp 81-85. σοφισθῆναι (77) en γλῶσσαν (97, 99) zijn ook verwijzingen. Voor literatuur over Odysseus en het sofisme in deze tragedie, zie Rose (1976).

voeren. *Aischunē* valt daar nu bij in het niet.³⁵ Het is een ideale situatie: Neoptolemus wil graag *agathos* zijn en Odysseus biedt hem daar de perfecte manier toe.

Het is opmerkelijk dat Odysseus, tijdens het overtuigen van Neoptolemus, absoluut geen aandacht besteedt aan *filia*. Hij stelt geen *filia*-band tussen zichzelf en Neoptolemus vast; alleen een hiërarchische band.³⁶ Dat zou betekenen dat Odysseus niet vindt dat er *filia* tussen hen is of het zou betekenen dat deze *filia* er niet toedoet. Hierdoor is hij veel minder overtuigend dan hij had kunnen zijn. Neoptolemus heeft twijfels gehad die Odysseus makkelijk had kunnen wegnemen door meer in termen van hun vriendschap te spreken.

Ook merkt Odysseus geen *filia* op, die eventueel zou kunnen ontstaan tussen Neoptolemus en Philoctetes. Segal merkt op dat hier Odysseus' fout zichtbaar wordt: een maatschappij, voorgesteld door Odysseus, berust op gehoorzaamheid, persoonlijk gewin, manipulatie en *bia*. Neoptolemus en Philoctetes creëren samen een maatschappij die berust op *filia*, medelijden (*oiktos* en *eleos*) en rechtvaardige loyaliteit.³⁷

Het publiek weet nog niet wat er hierna zal gebeuren, maar op dit punt is het wel al zichtbaar dat Neoptolemus en Odysseus verschillend van aard zijn (86-95). Men kan verwachten dat de samenwerking niet stand zal houden, aangezien Odysseus te veel vertrouwt op zijn autoriteit over Neoptolemus. Hoewel hij wel weet in te spelen op Neoptolemus' drang naar Homerisch heldendom, verzuimt hij te laten zien aan Neoptolemus dat hij ook hiernaar streeft. Zijn enige connectie met Neoptolemus is zijn autoriteit.

Het overtuigen van Philoctetes

De verwachting bij het overtuigen van Philoctetes is dat Neoptolemus zijn best zal doen om Odysseus' missie uit te voeren, zoals hij heeft aangekondigd. Ook is te verwachten dat Neoptolemus' *fusis* waarschijnlijk complicaties zal opleveren, aangezien hij en Odysseus erg verschillend van aard zijn. Het feit dat Neoptolemus al twijfels had, kan ervoor zorgen dat hij de missie niet goed zal uitvoeren.

Wanneer Philoctetes ten tonele komt, blijkt hij welbespraakt in tegenstelling tot het beeld dat Odysseus aan Neoptolemus en het publiek heeft gepresenteerd. Philoctetes verlangt naar gesprekspartners; en nog belangrijker, naar Griekse

³⁵ Adkins (1960), p 189: "[...] the basic statement of Greek values is that the *agathos* does *kala* and shuns *aischra*."

³⁶ Blundell (1987), p 308.

³⁷ Segal (1981), p 331.

gesprekspartners.³⁸ Philoctetes drukt zijn verlangen naar (Griekse) communicatie uit, door de sterke focus op taal-gerelateerde woorden (223: εἰπών, 225: φωνῆς, 229: φωνήσατε, 230: ἀνταμείψασθε, 235: πρόσφθεγμα).³⁹

σχῆμα μὲν γὰρ Ἑλλάδος
στολῆς ὑπάρχει προσφιλεστάτης ἐμοί·
φωνῆς δ' ἀκοῦσαι βούλομαι· 225
[...]
φωνήσατ', εἶπερ ὡς φίλοι προσήκετε. 229

Want de stijl van jullie kleding is Grieks, mij het meest dierbaar. Ik wil graag jullie stem horen.
[...]
Spreek, als jullie echt als vrienden zijn gekomen.

Philoctetes uit hier niet alleen zijn verlangen naar de Griekse taal, maar ook naar de Griekse samenleving. Dit verlangen wordt verwoord in de superlativus προσφιλεστάτης. Het woord προσφιλής wordt maar tien keer door Sophocles gebruikt, en vijf keer in deze tragedie.⁴⁰ Philoctetes gebruikt het woord drie van deze vijf keer.⁴¹ Philoctetes gebruikt προσφιλής bij uitspraken die hem persoonlijk aangaan en vooral als hij iets wil. Maar hij gebruikt het ook wanneer Neoptolemus toezegt dat ze hem zullen meenemen. Philoctetes gebruikt dit woord om een band van affiniteit te suggereren bij zijn gesprekspartners en zet het in voor zijn eigen doeleinden: deze mensen overhalen om hem mee naar huis te nemen. Zijn doelbewuste woordgebruik is al een indicatie dat Philoctetes een empathisch redenaar is in tegenstelling tot Odysseus' onpersoonlijke *logos*.

Daarnaast stelt Philoctetes in 229 ook een voorwaarde die Neoptolemus meteen confronteert met zijn bedrog. εἶπερ formuleert de voorwaarde die Philoctetes stelt, namelijk dat Neoptolemus alleen mag spreken als hij als *filos* is gekomen.⁴² Het publiek weet dat Neoptolemus in de eerste instantie niet als *filos* is gekomen, maar zich alleen

³⁸ Over het contrast tussen de verwachting en werkelijkheid van Philoctetes' taalgebruik, zie Buxton (1982), pp 119-120 en Berzins McCoy (2013), p 65.

³⁹ Berzins McCoy (2013), pp 65-66; Buxton (1982), p 121.

⁴⁰ Schein (2013), p 163.

⁴¹ Verder nog in:

470: πρὸς τ' εἴ τί σοι κατ' οἶκόν ἐστι προσφιλές: bij al wat bij jou geliefd is thuis

532: φίλοι δὲ ναῦται, πῶς ἂν ὑμῖν ἐμφανῆς/ἔργω γενοίμην, ὡς μ' ἔθεσθε προσφιλή: geliefde matrozen, hoe zou ik metterdaad aan jullie kunnen tonen hoe toegenegen jullie me hebben gemaakt?

⁴² Bakker (1986), p 153.

voordoet als een *filos*. Toch kunnen ze vermoeden dat er uiteindelijk oprechte *filia* tussen hen zal ontstaan, aangezien Neoptolemus' en Philoctetes' aard meer overeenkomt dan Neoptolemus' en Odysseus' aard. Het feit dat Philoctetes het woord φίλοι gebruikt, laat ook het contrast met Odysseus zien, die helemaal geen *filia*-taal gebruikte.

Philoctetes is enorm blij Grieks te horen en dan ook nog eens van een nobel iemand als Neoptolemus in tegenstelling tot de eenzame reiziger die af en toe per ongeluk aan land kwam.⁴³ In tegenstelling tot deze toevallige bezoekers staat Neoptolemus op hetzelfde niveau als Philoctetes: van edele afkomst, welbespraakt en om deze redenen wellicht wél bereid om Philoctetes mee naar huis te nemen. Hij uit zijn enthousiasme door een hele reeks vragen aan Neoptolemus te stellen; vier keer τίς in twee regels (236-237).⁴⁴

Neoptolemus antwoordt Philoctetes dat ze inderdaad Grieks zijn en creëert al meteen een machtspositie door τοῦτο γὰρ βούλη μαθεῖν: want dit wil jij weten (233). Hij houdt bewust afstand en geeft kort en bondig antwoord. Neoptolemus creëert daarmee allereerst een band op grond van hun gemeenschappelijke Griekse taal en identiteit. Philoctetes vraagt vervolgens naar Neoptolemus' precieze afkomst en als hij antwoordt dat hij Achilles' zoon is, zoals hij is geïnstrueerd door Odysseus, wordt de band nog veel sterker. Al voordat Neoptolemus over zijn afkomst vertelt en voordat er zich een *filia* vormt, noemt Philoctetes hem τέκνον (236), een zeer intieme aanspreekvorm. Deze band met Neoptolemus zal in de rest van de tragedie erg betekenisvol worden, want Philoctetes en Odysseus representeren allebei een soort vaderfiguur voor Neoptolemus.⁴⁵

ΝΕ. [...] πλέω δ' ἔς οἶκον· αὐδῶμαι δὲ παῖς 240

Ἀχιλλέως, Νεοπτόλεμος, οἶσθα δὴ τὸ πᾶν.

ΦΙ. ὦ φιλτάτου παῖ πατρός, ὦ φίλης χθονός,
ὦ τοῦ γέροντος θρέμμα Λυκομήδους, τίνι
στόλῳ προσέσχεσ τήνδε γῆν; πόθεν πλέων;

ΝΕ. ἐξ Ἰλίου τοι δὴ τανῦν γε ναυστολῶ. 245

ΦΙ. πῶς εἶπας; οὐ γὰρ δὴ σύ γ' ἦσθα ναυβάτης
ἡμῖν κατ' ἀρχὴν τοῦ πρὸς Ἴλιον στόλου.

ΝΕ. ἦ γὰρ μετέσχεσ καὶ σὺ τοῦδε τοῦ πόνου;

⁴³ 301: ταύτη πελάζει ναυβάτης οὐδεὶς ἐκῶν: geen enkele zeeman reist vrijwillig hiernaartoe

⁴⁴ Schein (2013), p 165.

⁴⁵ Kirkwood (1954), p 433; Blundell (1987), p 307; Blundell (1988), p 138; Rose (1976), pp 85-89.

Ne.: Ik vaar naar huis; ik word zoon van Achilles, Neoptolemus, genoemd. Nu weet jij duidelijk alles.

Phil.: O zoon van een meest geliefde vader, van een geliefd land, o beschermeling van de oude Lycomedes, voor welke missie heb jij bij dit land aangemeerd? Waarvandaan zeil je weg?

Ne.: Wel, ik ben nu eigenlijk op expeditie vanuit Troje.⁴⁶

Phil.: Wat zeg jij? Jij was toch niet een zeeman bij ons in het begin van de expeditie naar Troje?

Ne.: Want is het echt dat jij ook hebt deelgenomen aan deze onderneming?

Achilles krijgt meteen een prominente plek aan het begin van versregel 241. Met οἷσθα δὴ τὸ πᾶν (241) doet Neoptolemus voorkomen aan Philoctetes dat hij nu de hele waarheid weet. Het partikel δὴ duidt aan: 'je kan duidelijk opmerken dat ik op al jouw vragen antwoord heb gegeven.'⁴⁷ Neoptolemus' antwoord in 245 is belangrijk bij zijn overtuigingspoging: hij moet Troje en de gebeurtenissen daaromtrent introduceren in het gesprek. Hoewel de feitelijke informatie in deze zin minimaal is (ik zeil weg uit Troje), is de pragmatische informatie veel meer aanwezig. Met τοι signaleert Neoptolemus dat zijn mededeling relevant is voor Philoctetes.⁴⁸ Met δὴ laat Neoptolemus zien dat het logisch is voor hem, als zoon van Achilles, om weg te zeilen uit Troje. τανῦν γε impliceert dat het wegzeilen nú het geval is, maar dat zijn bezoek aan Lemnos maar van korte duur zal zijn. Daarmee creëert hij een gevoel van urgentie voor Philoctetes: deze moet snel aan boord zien te komen, anders zal Neoptolemus zonder hem weggaan.

Neoptolemus veinst onwetendheid over Philoctetes en zijn rol in de Trojaanse oorlog, terwijl Odysseus deze geschiedenis aan hem verteld heeft. ἦ γάρ wordt normaliter gebruikt wanneer een spreker om bevestiging van informatie vraagt, die hij of zij eerder heeft verkregen.⁴⁹ Hier doet Neoptolemus alsof hij de bevestiging van Philoctetes nodig heeft. Neoptolemus doet voorkomen alsof hij niet goed kan geloven dat Philoctetes een onderdeel was van de expeditie. Dit ongeloof hoeft niet geheel gespeeld te zijn. Hoewel Odysseus het heeft verteld, zal het moeilijk te geloven zijn voor Neoptolemus dat deze verwilderde man een Homerische held was.

⁴⁶ Jebb (1908) vertaalt: "Well, since you ask, it is from Ilium that I am now guiding my ship."

⁴⁷ Sicking (1986), p 133. "Δὴ signaleert dat het gezegde waarneembaar, algemeen bekend of onmiddellijk inzichtelijk is: de hoorder kan als het ware met eigen ogen waarnemen dat wat gezegd wordt juist of toepasselijk is."

⁴⁸ Sicking (1986), p 133. "Enigszins een geval apart is τοι, waarmee de spreker een beroep doet op de aandacht van de hoorder –vaak met de suggestie dat het gezegde hem persoonlijk aangaat."

⁴⁹ Van Erp-Taalman Kip (1997), p 151.

Het effect van Neoptolemus' vraag in 249 is tweeledig. Enerzijds geeft dit ruimte aan Philoctetes om zijn verhaal te vertellen en daarmee zijn band met Neoptolemus te versterken. Anderzijds geeft dit ook het idee aan Philoctetes dat zijn verhaal vergeten is bij het Griekse leger. Dit maakt zijn isolement op Lemnos nog sterker.⁵⁰ De vraag bevestigt zijn status van banneling. Ondanks Philoctetes' eenzaamheid, verwachtte hij wel dat de Grieken het in ieder geval nog over hem zouden hebben. Zo zorgt Neoptolemus voor extra motivatie bij Philoctetes om terug te gaan naar de Griekse beschaving.

251-252

οὐδ' ὄνομ' <ἄρ'> οὐδὲ τῶν ἐμῶν κακῶν κλέος
ἦσθου ποτ' οὐδέν, οἷς ἐγὼ διωλλύμην;

Heb jij nog nooit noch mijn naam gehoord noch de faam van mijn ellende, waaraan ik ten onder ging?

Philoctetes stelt het belang van zijn naam en zijn pijn centraal door zijn hele eerste versregel ermee te vullen. *Kleos* wordt genoemd, maar wel in combinatie met κακῶν. Philoctetes ging naar Troje om *kleos* te verkrijgen. De roem van een overwinning is niet gelukt en de roem van zijn ellende (κακῶν) ook niet: dit was nog een schrale troost geweest. Hij moet het doen met niets. Toch had hij verwacht dat men het nu nog wel over zijn lot zou hebben, maar hij moet zijn mening herzien, uitgedrukt door ἄρα.⁵¹ ἄρα is toegevoegd door Erfurdt.⁵² In deze zin is het heel logisch, aangezien Philoctetes een bittere conclusie moet trekken uit Neoptolemus' opmerking. Hij gebruikt διωλλύμην aan het einde van de zin. Διωλλύμην is een sterk woord; Philoctetes is nog niet dood, maar hij ervaart het wel als zodanig.⁵³ Hij is verbannen uit de Griekse samenleving. Een toeschouwer zou kunnen interpreteren dat Philoctetes nog wel de sterke hoop koestert dat hij ooit mag terugkeren, omdat hij nog geen zelfmoord heeft gepleegd in de tien jaar dat hij op het eiland zit. Dit is een emotie waar Neoptolemus op inspeelt bij zijn poging tot overtuiging.

Neoptolemus houdt bewust afstand van Philoctetes door aan het begin van hun gesprek (240-253) in enkelvoudige zinnen te antwoorden. Hij wekt bewust bepaalde emoties op,

⁵⁰ Kamerbeek (1980), p 59.

⁵¹ Sicking (1986), p 133-134.

⁵² Jebb (1908), pp 50-51.

⁵³ Schein (2013), p 167. LSJ, s.v. "διόλλυμι".

zoals de eenzaamheid die Philoctetes voelt en zijn niet-bestaande *kleos*. Het is logisch dat Neoptolemus kort antwoordt op Philoctetes: hij moet zijn betoog nog uitdenken.⁵⁴ Na zijn eigen speech worden zijn antwoorden langer.

257-284

ἀλλ' οἱ μὲν ἐκβαλόντες ἀνοσίως ἐμὲ
γελῶσι σῖγ' ἔχοντες, ἢ δ' ἐμὴ νόσος
ἀεὶ τέθηλε κάπῃ μεῖζον ἔρχεται.

[...]

ὁ τοῦ Ποίαντος παῖς Φιλοκτῆτης ὄν οἱ
δισσοὶ στρατηγοὶ χῶ Κεφαλλήνων ἀναξ
ἔρριψαν αἰσχρῶς ᾧδ' ἔρημον, ἀγρία 265
νόσῳ καταφθίνοντα

[...]

σὺ δὴ, τέκνον, ποῖαν μ' ἀνάστασιν δοκεῖς
αὐτῶν βεβῶτων ἐξ ὕπνου στῆναι τότε;
ποῖ' ἐκδακρῦσαι, ποῖ' ἀποιμῶξαι κακά;
ὀρῶντα μὲν ναῦς, ἄς ἔχων ἐναυστόλουν,
πάσας βεβῶσας, ἀνδρα δ' οὐδέν' ἔντοπον, 280
οὐχ ὅστις ἀρκέσειεν οὐδ' ὅστις νόσου
κάμνοντι συλλάβοιτο· πάντα δὲ σκοπῶν
ἠῦρισκον οὐδὲν πλὴν ἀνιᾶσθαι παρόν,
τούτου δὲ πολλὴν εὐμάρειαν, ᾧ τέκνον.

Maar degenen, die, tegen de wil van de goden, mij hier naartoe hebben verbannen, lachen in stilte, en mijn ziekte groeit nog altijd en wordt erger. Philoctetes, het kind van Poeas, die de twee generaals en de heerser van Kephallenia schaamteloos, zo eenzaam hebben verbannen, wegkwijnend door een woeste ziekte

[...]

Jij kunt je zeker wel voorstellen, kind, wat voor ontwakken ik had, nadat ze waren vertrokken, toen ik uit mijn slaap opstond? Hoe ik huilde, hoe ik mijn leed beklaagde? Toen ik zag dat de schepen, waarop ik had meegevaren, allemaal vertrokken waren, en er geen enkele man ter plaatse was, noch iemand die mij kon helpen, noch iemand die degene, lijdend aan een ziekte, bijstond; terwijl ik

⁵⁴ Berzins McCoy (2013), p 67; Kamerbeek (1980), p 57. Kamerbeek interpreteert Neoptolemus' bondigheid als *aporia*, bij het ontmoeten van een personage wat zoveel medelijden oproept. Er zijn alleen geen tekstaanwijzingen die aangeven dat Neoptolemus medelijden heeft met Philoctetes.

overall om mij heen keek, ontdekte ik dat er niets was, behalve het wanhopen, waartoe veel gelegenheid hier is, kind.

Philoctetes noemt zijn verbanning *ἀνοσίως* en *αἰσχρῶς*. *αἰσχρῶς* is voor Neoptolemus een herinnering aan zijn Homerische waarden. Het laat zien dat Philoctetes blijkbaar hetzelfde vocabulaire hanteert als hijzelf. Onbedoeld plaatst Philoctetes met deze woorden Neoptolemos op hetzelfde niveau als Odysseus en de Atreïden, die Philoctetes zo slecht hebben behandeld. Daarbij laat het ook zien dat Philoctetes claimt dat zijn ballingschap tegen de wil van de goden indruist.⁵⁵ Zijn verbanning wordt nog veel erger door Philoctetes' opvatting dat ze hem hebben uitgelachen. In Philoctetes' ogen hebben ze dus talloze misdaden tegen hem en de goden begaan. Uitgelachen worden door je vijanden was verschrikkelijk voor een Homerische held, net zoals het ontkennen van zijn *kleos*.⁵⁶ Philoctetes' emoties lopen hoog op. Ἐμέ en γελῶσι staan op strategische plekken van de versregel door het enjambement. In 265 gebeurt hetzelfde met *δισσοὶ στρατηγοί, ἄναξ* en *ἔρριψαν*.⁵⁷ Ἐκβάλοντες in 258 en *ἔρριψαν* in 266 betekenen in deze context hetzelfde en roepen volgens Schein sterke emotionele connotaties op.⁵⁸ Deze speech bevestigt Philoctetes' rol als emotionele retoricus. Hij gebruikt deze speech om Neoptolemus klem te zetten. Philoctetes probeert deze bevestiging van Neoptolemus te verkrijgen door het empathisch gebruik van retorische vragen vanaf 276. Hij probeert sympathie bij Neoptolemus op te wekken door enerzijds consequent gebruik te maken van negaties wanneer hij het over zichzelf heeft: *οὐχ ὅστις* en *οὐδ' ὅστις* in 281.⁵⁹ Er was niemand om hem te helpen in deze situatie. Hij doet daarmee impliciet een appel op Neoptolemus om deze helper te zijn. Neoptolemus is immers nu aanwezig en Philoctetes vindt dat hij een Homerische aard heeft: hij moet zich wel aangesproken voelen. Daarbij spreekt hij Neoptolemus vaak aan: 260-261 (*τέκνον; παῖ πατρὸς ἐξ Ἀχιλλέως; σοι*); 268 (*παῖ*), 276 (*σύ δὴ, τέκνον*); 300 (*τέκνον*); 307 (*τέκνον*); 315 (*παῖ*). Het is uiteraard ook Neoptolemus' bedoeling om te bevestigen dat Philoctetes' lijden verschrikkelijk is. Na Philoctetes' speech grijpt Neoptolemus meteen de mogelijkheid aan om hun nieuwe band te versterken. Hij speelt in op Philoctetes' haat voor de Atreïden en Odysseus.

⁵⁵ Adkins (1960) p 132.

⁵⁶ Schein (2013), p 169.

⁵⁷ Kamerbeek (1980), p 61.

⁵⁸ Schein (2013), pp 168-169. “Ἐκβάλλω, here used of abandoning Phil. (cf. 1034, 1390), can also be used of ‘exposing’ newborn children [...]. In Homer *ἐκβάλλω* signifies to throw someone from a ship into the sea (Od. 15.481) or to abandon them ashore (Od. 19.278); it also can mean ‘drive out’ or ‘banish’ from a community, e.g. OC 646, 770. All these senses and associations of *ἐκβάλλω* are in play here.” Met deze connotatie versterkt Philoctetes zijn status als paria van de Griekse samenleving.

⁵⁹ Van Emde-Boas (2005), pp 42-46.

Νε. ἐγὼ δὲ καὺτὸς τοῖσδε μάρτυς ἐν λόγοις,
 ὡς εἶσ' ἀληθεῖς οἶδα, συντυχῶν κακῶν 320
 ἀνδρῶν Ἀτρειδῶν τῆς τ' Ὀδυσσέως βίας.
Φι. ἦ γάρ τι καὶ σὺ τοῖς πανωλέθοις ἔχεις
 ἔγκλημ' Ἀτρείδαις, ὥστε θυμοῦσθαι παθῶν;
Νε. θυμὸν γένοιτο χειρὶ πληρῶσαί ποτε,
 ἴν' αἰ Μυκῆναι γνοῖεν ἢ Σπάρτη θ' ὅτι 325
 χὴ Σκυῖρος ἀνδρῶν ἀλκίμων μήτηρ ἔφυ.
Φι. εὔ γ', ὦ τέκνον· τίνοσ γὰρ ὦδε τὸν μέγαν
 χόλον κατ' αὐτῶν ἐγκαλῶν ἐλήλυθας;

Ne.: Ook ikzelf ben getuige van deze claims, ik weet dat ze waar zijn, want ik heb, net als jij, de slechte zonen van Atreus en het geweld van Odysseus meegemaakt.
 Phil.: Want heb jij ook een of andere aanleiding om de vervloekte zonen van Atreus te beschuldigen, om boos te zijn, na te hebben geleden?
 Ne.: Moge ik ooit mijn woede bevredigen met mijn hand, zodat de Myceners en Sparta leren dat Skyros ook een moeder is van moedige mannen.
 Phil: Goed gezegd, kind, want waarom ben jij gekomen, zozeer hen aanklagend in een grote woede?

Neoptolemus begint zijn antwoord met ἐγὼ καὺτὸς om te benadrukken dat hij hetzelfde heeft ondergaan als Philoctetes. Ook zegt hij dat hij een μάρτυς is van de wreedheid van Odysseus en de Atrëiden. Hoewel in de inleiding te zien was dat Neoptolemus geen scrupules heeft om *bia* te gebruiken, herhaalt hij Philoctetes' woorden van 314 om hem nog meer te overtuigen van hun gemeenschappelijke band.⁶⁰ Neoptolemus benadrukt dat hij net zoals Philoctetes ervaring heeft met de slechtheid van de Atrëiden en Odysseus: συντυχῶν. Hij doet dit alles om zoveel mogelijk de overeenkomsten met Philoctetes duidelijk te maken.⁶¹

Philoctetes begint zijn vraag met ἦ γάρ (cf. 248), en eindigt het met παθῶν, aangezien Neoptolemus zojuist suggereerde dat hij net zo geleden heeft als Philoctetes. Dit is dramatische ironie, want Neoptolemus heeft niet geleden. Uiteindelijk zal Neoptolemus' observatie van Philoctetes' lijden hem juist overtuigen.⁶² Philoctetes

⁶⁰ τοιαῦτ' Ἀτρεῖδαί μ' ἦ τ' Ὀδυσσέως βία
 ὦ παῖ, δεδράκασ' [...]

Zodanige dingen hebben de Atrëiden en het geweld van Odysseus mij aangedaan, kind.

⁶¹ In de *Ilias Parva* wordt verteld dat, ondanks dat Neoptolemus aanwezig was, de wapens aan Odysseus werden gegeven, maar dat hij ze op zijn beurt aan Neoptolemus gaf. Neoptolemus heeft dus geen enkele reden om boos op de Atrëiden en Odysseus te zijn. Schein (2013), p 131.

⁶² Het concept πάσχω heeft dus meerdere lagen in deze tragedie. Hawkins (1999), pp 351-352. Hoofdstuk 2 gaat hier verder op in.

bevestigt het gemeenschappelijk lijden met καὶ σύ. Neoptolemus stelt zijn antwoord uit door eerst weer Philoctetes' woorden te imiteren: 324 θυμόν. Philoctetes trapt erin; hij reageert op Neoptolemus' woorden met: εἶ γ', ὦ τέκνον. Neoptolemus gebruikt hier voor het eerst het woord φίλος.⁶³

351-353

ὅπως ἴδοιμ' ἄθαπτον· οὐ γὰρ εἰδόμην·
ἔπειτα μέντοι χῶ λόγος καλὸς προσῆν,
εἰ τὰπὶ Τροίᾳ πέργαμ' αἰρήσοιμ' ἰών.

Zodat ik hem, onbegraven, kon zien; want ik had hem nog nooit gezien; bovendien hadden ze ook een mooie belofte, dat ik de stad Troje zou innemen, als ik met ze meeging.

Neoptolemus noemt in 352 een *logos kalos* als reden om naar Troje te gaan.⁶⁴ Het is opmerkelijk dat Neoptolemus een *logos*, iets dat past in het vocabulaire van Odysseus, *kalos* noemt, een Homerische term.⁶⁵ Philoctetes laat gedurende de hele tragedie een afkeer van *logoi* zien. Dit bevestigt Philoctetes' voorkeur voor het emotionele appel.

Vooralsnog is Neoptolemus succesvol in zijn poging Philoctetes te overtuigen. Hij heeft zijn *fusis* gebruikt om een band te creëren en gedaan alsof ze iets gemeenschappelijks hebben ondergaan. Philoctetes lijkt Neoptolemus in zijn hart te hebben gesloten na de speech en hem te vertrouwen, aangezien hun ervaringen overeenkomen.⁶⁶ Hierna volgt een gesprek waarin Philoctetes navraag doet over het lot van de Griekse helden. Voor Neoptolemus is dit een geschikte kans om het isolement van Philoctetes te versterken; zijn vrienden zijn immers dood. Neoptolemus meent dat er nu een basis van *filia* bestaat. Neoptolemus probeert om verder bij Philoctetes in de gunst te komen door gnomische uitspraken te doen (431-432; 435-437; 456-458) waarvan hij denkt dat ze zullen aanslaan bij Philoctetes. Deze uitspraken gaan allemaal over de mannelijke deugd.

⁶³ Hawkins (1999), p 350.

⁶⁴ In 389 noemt hij het weer:

λόγος λέλεκται πᾶς· ὁ δ' Ἀτρείδας στυγῶν
ἐμοί θ' ὁμοίως καὶ θεοῖς εἶη φίλος. 390

Het gehele verhaal is verteld; moge hij die de Atreïden haat in gelijke mate geliefd zijn aan mij en de goden.

⁶⁵ Blundell (1987), p 321.

⁶⁶ καὶ μοι προσᾶδεθ' ὥστε γινώσκειν ὅτι 405
ταῦτ' ἐξ Ἀτρείδων ἔργα κάξ' Ὀδυσσέως.

En jullie vertellen een verhaal zoals het mijne waarin ik het werk van de Atreïden herken en van Odysseus.

maar moet nog verder uitgediept worden. Hierna neemt Neoptolemus afstand van Philoctetes en spreekt hij hem weer aan met zoon van Poeas (452; 461).⁷²

νῦν δ' εἶμι πρὸς ναῦν. καὶ σύ, Ποίαντος τέκνον,
χαῖρ' ὡς μέγιστα, χαῖρε· καί σε δαίμονες
νόσου μεταστήσειαν, ὡς αὐτὸς θέλεις.
ἡμεῖς δ' ἴωμεν, ὡς ὀπηνίκ' ἄν θεὸς
πλοῦν ἡμῖν εἴκη, τηνικαῦθ' ὀρμώμεθα. 465
Φι. ἤδη, τέκνον, στέλλεσθε; **Νε.** καιρὸς γὰρ καλεῖ
πλοῦν μὴ 'ξ ἀπόπτου μᾶλλον ἢ 'γγύθεν σκοπεῖν.

Nu ga ik naar het schip; en jij, zoon van Poeas, vaarwel, het ga je zo goed mogelijk; en hopelijk bevrijden de goden je van de ziekte, zoals jijzelf wilt. Maar wij, laten wij gaan, zodat wij dan kunnen wegzeilen, wanneer de god dit voor ons beschikt.

Phil.: Gaan jullie nu al weg, kind? Ne.: Ja, het geschikte moment wil dat we de gelegenheid om uit te zeilen liever vlakbij het schip bekijken dan ver weg.

Neoptolemus bereikt met deze korte, onpersoonlijke mededeling het gewenste effect bij Philoctetes: shock. Philoctetes antwoordt in een korte zin; de helft van een versregel. Τέκνον krijgt in deze zin een bittere toon. Philoctetes meende dat Neoptolemus hem mee naar huis zou nemen, maar dit blijkt vergeefs vertrouwen te zijn geweest.⁷³ Neoptolemus' harde, korte antwoorden doen weer denken aan zijn eerdere bondigheid. Hij is de controle over het gesprek kwijtgeraakt. Hij dacht een beroep te kunnen doen op een *filia* tussen hen twee, maar deze is nog niet sterk genoeg. Het is niet duidelijk welke emotie Neoptolemus hier werkelijk voelt. Schein merkt op dat het misschien ongemakkelijkheid jegens Philoctetes' hulpeloosheid, die Neoptolemus heeft gecreëerd, zou kunnen zijn.⁷⁴ Maar zijn *aporia* kan ook geïnterpreteerd worden als een bewuste keuze om afstand te nemen van Philoctetes.

καιρός wordt geassocieerd met de intrige van Odysseus, Neoptolemus en het koor.⁷⁵ Het woord krijgt de functie van topic door hier aan het begin van de korte zin te

⁷² Schein (2013), p 201.

⁷³ Schein (2013): "these three words and the subsequent antilabē convey Phil.'s shock, sense of betrayal, disappointment, and temporary inability to say more than 'are you setting forth already?'" p 202.

⁷⁴ Schein (2013), p 202.

⁷⁵ Schein (2013), p 202. Καιρός en variaties in 151; 155; 476; 837; 1450.

denkt hij nu van niet. Het is opvallend dat Neoptolemus over Philoctetes praat in de derde persoon, alsof hij nu niet meer relevant is en hij richt zijn woorden tot het koor. Ook is Philoctetes nu weer een ξένος (525), in tegenstelling tot de eerdere *filia*-woorden.

Hoewel Neoptolemus Philoctetes niet direct aanspreekt, ziet Philoctetes hem toch als de persoon die uiteindelijk zijn redding zal betekenen (530-538). Het koor heeft hier gefunctioneerd als een tussenpersoon om Neoptolemus te herinneren aan zijn *fusis*, nadat Neoptolemus te enthousiast op Philoctetes' vraag inging in 441.

In ieder geval heeft Neoptolemus Philoctetes' vertrouwen weer teruggewonnen, want deze is extatisch dat hij nu eindelijk naar huis mag. Hij nodigt Neoptolemus zelfs uit om zijn woonplaats, de grot, te bekijken en zijn manier van leven. De grot symboliseert Philoctetes' grootste, belangrijkste bezit. Zijn eensgezindheid met Neoptolemus komt naar voren in de dualis προσκύσαντε in 533.⁸² Hoewel het koor nog aanwezig is, ziet Philoctetes zichzelf en Neoptolemus als een eenheid: zij tegen de rest van de wereld.⁸³

In conclusie, men verwacht in het begin van de tragedie dat *peitho* niet succesvol zal zijn. Allereerst is er een verschil in *fusis* tussen Odysseus en Neoptolemus. Odysseus is echter wel succesvol in het overtuigen van Neoptolemus. Eerst probeert hij Neoptolemus over te halen met argumenten als: zijn verplichtingen aan het Griekse leger (66-67), zelfbehoud (75-76) en het voordeel wat het Neoptolemus zal opleveren (81). Deze argumenten overtuigen Neoptolemus niet. Pas als Odysseus merkt dat Neoptolemus verlangt naar een Homerische heldenstatus, zet hij dit in om hem te overtuigen (119). Hoewel Neoptolemus aarzelt, stemt hij toch in. De belofte van *agathos* zijn rechtvaardigt een daad die *aischron* is. Ondanks Neoptolemus' instemming, blijft er wel een zekere spanning bestaan. Het valt te verwachten dat het overtuigen van Philoctetes niet zonder problemen verloopt, omdat Neoptolemus zijn *fusis* erg belangrijk vindt.

Daarom is het opmerkelijk dat Neoptolemos al vrij snel Philoctetes heeft overtuigd om aan boord van het schip te gaan. Neoptolemus heeft Odysseus' instructies opgevolgd en voorgedaan aan Philoctetes alsof ze een gemeenschappelijk lot hebben ondergaan. Naarmate zijn gesprek met Philoctetes, blijkt Neoptolemus gevoelig te zijn voor zijn eigen argumenten. Hij gebruikt zijn *fusis* om Philoctetes te overtuigen, maar spreekt daarmee ook zichzelf aan. Doordat hij meent dat er *filia* tussen hen is vastgesteld, is

⁸² ἴωμεν, ὦ παῖ, προσκύσαντε τὴν ἕσω
ἄουκον ἐξοίκησιν [...]

Laten wij gaan, kind, nadat we eer hebben betoond aan het huisloze huis, wat geen huis is [...]

⁸³ Schein (2013), p 210.

Neoptolemus te gretig. Hij moet zich weer terugtrekken en is nu geconfronteerd met zijn bedrog. Hij bevindt zich tussen Odysseus' instructies en zijn eigen *fusis* in.

Peitho is dus succesvol geweest bij zowel Neoptolemus als bij Philoctetes. Maar bij het instrueren van Neoptolemus was al te zien dat Neoptolemus' *fusis* belangrijk voor hem is. Dit belang wordt bevestigd bij het overtuigen van Philoctetes. Neoptolemus' *fusis* blijft sterk aanwezig en Neoptolemus verkeert in *aporia*.

Hoofdstuk 2: de aanloop tot de *peripeteia*

Ik heb betoogd in hoofdstuk 1 dat *peitho* succesvol was bij Odysseus' poging om Neoptolemus te overtuigen en bij Neoptolemus' poging om Philoctetes te overtuigen. Bij zowel Neoptolemus' instructies als zijn eigen overtuigingspoging zorgde zijn *fusis* voor spanning, aangezien men zich kon afvragen hoe lang hij het bedrog zal kunnen volhouden. De vraag is nu: hoe komt het dat Neoptolemus uiteindelijk van gedachten verandert?

Neoptolemus verkeerde aan het einde van hoofdstuk 1 in *aporia*. Hij dacht dat de *filia* tussen hem en Philoctetes sterk genoeg was en hij was te familiair. Men vraagt zich af hoelang het zal duren voordat Neoptolemus' *fusis* de overhand zal nemen en hij niet langer door kan gaan met zijn bedrog.

In dit hoofdstuk wil ik aantonen *hoe* de spanning toeneemt. Nu de *filia* tussen Philoctetes en Neoptolemus sterker wordt, wordt Neoptolemus meer en meer met zijn bedrog geconfronteerd. Ook wordt Neoptolemus onder druk gezet door de komst van de valse koopman.

Bovendien zal ik aantonen dat Neoptolemus' *fusis* de overhand neemt, nadat Philoctetes de boog aan hem heeft overhandigd en een ziekteaanval heeft gekregen. Herakles' boog is namelijk een enorm overweldigende herinnering voor Neoptolemus: het doet hem denken aan zijn *fusis* en het Homerisch heldendom. Door de sterkere *filia* tussen hem en Philoctetes krijgt Neoptolemus bovendien medelijden met Philoctetes, die een aanval van zijn ziekte krijgt. Door de *filia* en de boog kan hij uiteindelijk niet doorgaan met de missie.

De koopman-passage

Neoptolemus heeft toegestemd Philoctetes aan boord te nemen, wanneer een koopman ten tonele verschijnt. Deze koopman is in feite iemand die Odysseus heeft gestuurd. Odysseus had aangekondigd dit te doen, wanneer hij het te lang vond duren (126-129). De koopman is een representatie van Odysseus. Het publiek zal meteen een connectie gelegd hebben, omdat de koopman en Odysseus door dezelfde acteur gespeeld worden.⁸⁴ Maar ook in gedrag lijkt de koopman op Odysseus. Net als Odysseus is hij geïnteresseerd in winst en dat wat gunstig is voor hemzelf.⁸⁵ Maar in tegenstelling tot de koopman, is Odysseus een aristocraat, die een ander doel zou moeten nastreven. De

⁸⁴ Schein (2013), p 211.

⁸⁵ 552: προστυχόντι τῶν ἴσων: ik heb ontvangen wat mij toekomt. 582-582. Blundell (1987), p 324.

koopman herinnert zowel Neoptolemus als het publiek aan het feit dat Neoptolemus anders hoort te zijn.

Νε. ἀλλ' ἡ χάρις μὲν τῆς προμηθείας, ξένε,
εἰ μὴ κακὸς πέφυκα, προσφιλῆς μενεῖ.
φράσον δ' ἅπερ γ' ἔλεξας, ὡς μάθω τί μοι
νεώτερον βούλευμ' ἀπ' Ἀργείων ἔχεις. 560
[...]
Νε. οὐκ οἶδά πω τί φησι· δεῖ δ' αὐτὸν λέγειν 580
εἰς φῶς ὃ λέξει, πρὸς σὲ κάμῃ τούσδε τε.
Ἔμ. ὦ σπέρμ' Ἀχιλλέως, μὴ με διαβάλης στρατῶ
λέγονθ' ἄ μὴ δεῖ· πόλλ' ἐγὼ κείνων ὕπο
δρῶν ἀντιπάσχω χρηστά θ', οἷ' ἀνὴρ πένης.
Νε. ἐγὼ εἰμ' Ἀτρείδαις δυσμενής· οὗτος δέ μοι 585
φίλος μέγιστος, οὐνεκ' Ἀτρείδας στυγεῖ.
δεῖ δὴ σ', ἔμοιγ' ἐλθόντα προσφιλῆ, λόγων
κρύψαι πρὸς ἡμᾶς μηδέν' ὣν ἀκήκοας.
Ἔμ. ὄρα τί ποιεῖς, παῖ. **Νε.** σκοπῶ κάγῳ πάλαι. 590

Ne.: De gunst van uw zorg, beste man, als ik geen slechte inborst heb, zal dierbaar blijven aan mij; zeg mij de dingen, die jij in ieder geval net heb gezegd, zodat ik begrijp wat voor nieuw plan van de Grieken jij brengt aan mij.

[..]

Ne.: Ik weet niet wat hij zegt; maar het is nodig dat hij openlijk zegt wat hij bedoelt, aan jou, aan mij en mijn mannen. Omdat jij goedgezind naar mij bent gekomen, is het nodig dat jij tegenover ons niets verbergt van de plannen, die jij hebt vernomen.

Koopman: O nazaat van Achilles, stel mij niet in een kwaad daglicht bij het leger, terwijl ik dingen zeg die niet nodig zijn; ik ontvang vele voordelen door dingen voor hen te doen, wat passend is voor een arme man.

Ne.: Ik ben een vijand van de Atreïden, en deze man is mijn grootste vriend, omdat hij de Atreïden haat. Het is nodig dat jij niets van het verhaal, wat je hebt gehoord, verbergt voor ons, nadat je toegenegen naar mij bent gekomen.

Koopman: Pas op wat je doet, jongen.

Ne.: Ik let al langer op.

Neoptolemus is nog steeds toegewijd aan zijn missie. In deze passage probeert hij nog steeds zijn band met Philoctetes te versterken. Hij zegt dat zijn dank προσφιλής is. In hoofdstuk 1 is het belang van προσφιλής al aangetoond: het drukt de affiniteit uit die Philoctetes probeert op te wekken. Neoptolemus is naast Philoctetes de enige die dit

woord gebruikt. In deze passage gebruikt hij het twee keer en beide keren in reactie op de koopman (558; 588). Door het woord προσφυλῆς te gebruiken in Philoctetes' bijzijn, versterkt hij hun *filia*. Philoctetes, een *filos*, staat nu namelijk in contrast met de koopman, een ξένος (557). Neoptolemus laat merken aan Philoctetes dat ze dezelfde aard hebben, doordat ze een gemeenschappelijk woordgebruik hebben.

Bovendien noemt Neoptolemus Philoctetes hier beroemd.⁸⁶ Neoptolemus heeft echter eerder aan Philoctetes verteld dat er geen *kleos* meer met hem verbonden is in de Griekse wereld. Hij probeert hier Philoctetes te vleien. Ondanks Neoptolemus' twijfels, is hij dus nog steeds bezig met zijn poging tot overtuiging. Aan het einde van hoofdstuk 1 gebruikte Neoptolemus woorden die deden denken aan Odysseus. Hier is dat nog steeds het geval. Hij gebruikt δεῖ (580; 587), net zoals de koopman (583). Neoptolemus noemt zelf zijn *fusis* (558). Hij is er zich niet, of weinig, van bewust dat de invloed hiervan groeit. Voor het publiek is het feit dat hij zelf zijn *fusis* aanhaalt een signaal dat de invloed toeneemt.

De koopman waarschuwt Neoptolemus dat hij op moet passen. Neoptolemus antwoordt dat hij dat al langer doet (590).⁸⁷ Neoptolemus zal πάλαι vaker gebruiken in deze tragedie.⁸⁸ Hij gebruikt πάλαι om gevoelens te uiten die nog niet bekend waren aan iemand anders. Dat betekent niet dat Neoptolemus hier al van gedachten is veranderd en geheel aan Philoctetes' kant staat, maar πάλαι is weer een signaal voor het publiek dat Neoptolemus' *fusis* uiteindelijk belangrijker zal blijken dan het bedrog.

De koopman maakt 'per ongeluk' de profetie bekend aan Philoctetes. Door deze mededeling maakt hij de band tussen Philoctetes en Neoptolemus nog sterker. Philoctetes gelooft namelijk dat Neoptolemus hem naar huis zal brengen. Neoptolemus is nu de redder in nood in een complot tegen Philoctetes. Na deze mededeling verlaat de koopman prompt het toneel weer; hij heeft zijn deel gedaan, maar Neoptolemus wel in een moeilijke positie gebracht.

⁸⁶ 575 ὄδ' ἔσθ' ὁ κλεινός σοι Φιλοκτήτης: dit is de beroemde Philoctetes, die voor jou staat.

⁸⁷ Schein (2013), p 217.

⁸⁸ In 806: ἀλγῶ πάλαι δὴ τάπι σοι στένων κακά

Het is al langer duidelijk dat ik zuchtend lijd onder het leed dat op jou ligt

in 906: αἰσχρὸς φανοῦμαι: τοῦτ' ἀνῶμαι πάλαι

Ik zal schandelijk schijnen: dit zit me al langer dwars.

in 913: λυπηρῶς δὲ μὴ/πέμπω σε μάλλον, τοῦτ' ἀνῶμαι πάλαι

Ik neem je namelijk mee, op pijnlijke wijze, dit pijnigt me al langer.

en in 966: ἐμοὶ μὲν οἴκτος δεινὸς ἐμπέπτωκέ τις/τοῦδ' ἄνδρος οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλὰ καὶ πάλαι

Een of andere verschrikkelijk medelijden met deze man is mij overkomen, niet nu voor het eerst, maar ook al langer.

De koopman-passage heeft twee functies. De koopman doet zijn intrede op een moment dat de *filia* tussen Neoptolemus en Philoctetes nog niet heel sterk is. Door een gemeenschappelijke vijand te presenteren, versterkt hij de *filia*. Hij maakt de profetie bekend, waardoor het vertrouwen van Philoctetes in Neoptolemus toeneemt. Aan de andere kant representeert de koopman alles wat Neoptolemus niet is: er is een merkbare spanning tussen hen. Ondanks het feit dat Neoptolemus nog steeds probeert door te gaan met zijn bedrog, maakt dit contrast kenbaar aan het publiek dat hij het bedrog niet zal kunnen volhouden.

Philoctetes' boog en ziekte

Philoctetes wil zo snel mogelijk naar huis vertrekken, maar Neoptolemus moet dat uitstellen.⁸⁹ Zodra ze bij het schip aankomen zal zijn bedrog duidelijk worden.⁹⁰ Pas als Philoctetes aanhoudt, geeft Neoptolemus zich gewonnen. Philoctetes wil nog wat bezittingen en voornamelijk pijlen uit zijn grot pakken en dit geeft Neoptolemus gelegenheid om zich eindelijk over de boog te ontfermen. Hij benadert het onderwerp erg voorzichtig:

Νε. ἢ ταῦτα γὰρ τὰ κλεινὰ τόξ' ἃ νῦν ἔχεις;
Φι. ταῦτ', οὐ γὰρ ἄλλ' ἔστ', ἀλλ' ἃ βαστάζω χεροῖν. 655
Νε. ἄρ' ἔστιν ὥστε κάγγύθεν θεάν λαβεῖν
καὶ βαστάσαι με προσκύσαι θ' ὡσπερ θεόν;
Φι. σοί γ', ὦ τέκνον, καὶ τοῦτο κάλλο τῶν ἐμῶν
ὁποῖον ἂν σοι ξυμφέρῃ γενήσεται.
Νε. καὶ μὴν ἐρῶ γε, τὸν δ' ἐρωθ' οὕτως ἔχω· 660
εἴ μοι θέμις, θέλοιμ' ἄν· εἰ δὲ μή, πάρες.
Φι. ὄσια τε φωνεῖς ἔστι τ', ὦ τέκνον, θέμις,
ὃς γ' ἡλίου τόδ' εἰσορᾶν ἐμοὶ φάος
μόνος δέδωκας, ὃς χθόν' Οἰταίαν ἰδεῖν,
ὃς πατέρα πρέσβυν, ὃς φίλους, ὃς τῶν ἐμῶν 665
ἐχθρῶν μ' ἔνερθεν ὄντ' ἀνέστησας πέρα.
θάρσει, παρέσται ταῦτά σοι καὶ θιγγάνειν
καὶ δόντι δοῦναι κάξεπεύξασθαι βροτῶν
ἀρετῆς ἕκατι τῶνδ' ἐπιψαῦσαι μόνον·

⁸⁹ Schein (2013), p 222.

⁹⁰ Er bestaat discussie of Neoptolemus en Odysseus op eigen schepen zijn aangekomen of op één schip, Calder (1971), pp 164-165. Philoctetes zal bij aankomst bij het schip óf Odysseus' schip zien óf Odysseus zelf.

εὐεργετῶν γὰρ καύτὸς αὐτ' ἐκτησάμην. 670
Νε. οὐκ ἄχθομαί σ' ἰδὼν τε καὶ λαβῶν φίλον·
ὅστις γὰρ εὔδρᾶν εὔπαθὼν ἐπίσταται,
παντὸς γένοιτ' ἂν κτήματος κρείσσων φίλος.
χωροῖς ἂν εἴσω. **Φι.** καὶ σέ γ' εἰσάξω· τὸ γὰρ
νοσοῦν ποθεῖ σε ξυμπαραστάτην λαβεῖν. 675

Ne.: Is dát nou de beroemde boog, die je vasthebt?
Phil.: Jazeker, want er is geen andere, dan de boog die ik in mijn handen heb.
Ne.: Is het toegestaan hem van dichterbij te bekijken en vast te houden en te vereren als iets goddelijks?
Phil.: Aan jou alleen, kind, en al het andere van mij, al wat nuttig voor jou zou kunnen zijn.
Ne.: Waarlijk wil ik dit in ieder geval, maar mijn verlangen is zo: als het mij is toegestaan, wil ik het eventueel wel, zo niet, laat dan maar.
Phil.: Jij spreekt over heilige dingen, kind en het is toegestaan aan jou, die alleen heeft gegeven aan mij dit licht van de zon om te zien, om het land Oeta en mijn oude vader en mijn vrienden te zien, die mij, terwijl ik onder de invloed van mijn vijanden ben, ver weg heeft gebracht. Houd moed, jij zal de boog mogen vasthouden en hanteren en teruggeven aan degene die het gaf en luid mogen opscheppen dat jij, dankzij jouw deugd, de enige van de stervelingen bent die boog mocht aanraken. Want ik heb hem zelf ook verkregen door een goede daad te verrichten.
Ne.: Het bezwaart me niet jou te kennen en als vriend te hebben; want iemand die weet goed te doen, na goed te hebben ontvangen, is een vriend, beter dan alle bezittingen. Ga alsjeblieft naar binnen.
Phil.: En ik zal jou in ieder geval ook naar binnen leiden; want het ziekelijk doet mij verlangen jou als gezelschap te hebben.

Neoptolemus begint zijn vraag met ἤ γάρ en net zoals in 248 is de vraag naar bevestiging van deze informatie geveinsd. De boog is juist één van de redenen dat hij hiernaartoe is gekomen. Hij noemt de boog κλεινός, wat inhoudelijk een sterk contrast geeft met het κλεινός in 575. Hoewel het daar namelijk ironisch sloeg op Philoctetes, die juist helemaal niet meer beroemd is, slaat het hier op de boog die duidelijk nog wel *kleos* heeft in de buitenwereld. Neoptolemus' ontzag voor het wapen is oprecht, ondanks zijn bedrog.⁹¹ Philoctetes zegt toe en benadrukt het feit dat Neoptolemus de enige is aan wie dit is toegestaan door zijn zin te beginnen met σοί γε. Het is alleen aan Neoptolemus

⁹¹ Schein (2013): “[...] Ne. betrays a sincere respect for Phil.’s weapon – perhaps because it had also belonged to Herakles, the greatest of heroes- that goes beyond the intrigue to gain possession of it [...]”, p 225.

toegestaan, niet aan anderen.⁹² Philoctetes benadrukt de band tussen hen door hem meteen τέκνον te noemen. Daarbij bevestigt hij nu de *filia* door te zeggen dat al het andere van hem ook beschikbaar is voor Neoptolemus. Hij drukt zijn onvoorwaardelijke vertrouwen in Neoptolemus uit. Daarbij bevestigt hij ook hun *filia*, door in 668 het aspect van iets teruggeven te noemen.⁹³ Hoewel Neoptolemus eerder te snel dacht dat er *filia* tussen hen was, is het er nu ook volgens Philoctetes.

In deze passage worden Neoptolemus' gewetensbezwaren sterker. Hij wil zijn missie uitvoeren, maar de invloed van zijn Homerische *fusis* wordt steeds sterker. Neoptolemus heeft θέμις al eerder gebruikt in zijn speech (346) en het roept Homerische connotaties op.⁹⁴ Philoctetes herhaalt het in 662 en bevestigt door hun gemeenschappelijke vocabulaire dat ze eenzelfde aard hebben. Philoctetes gebruikt nog andere ethische termen, zoals ὄσια (662) en ἀρετῆς (669).⁹⁵ Philoctetes zegt dat het privilege is toegestaan aan Neoptolemos dankzij zijn *arete*. Hoewel er al eerder op *arete* is gezinspeeld, door zowel Neoptolemus als Odysseus in de proloog, is dit pas de eerste keer dat de hoogste Homerische deugd wordt genoemd.⁹⁶ Philoctetes noemt *arete* niet alleen, hij verbindt het met Neoptolemus' handelen. Door Neoptolemus' *arete*, mag hij, als enige ter wereld naast Philoctetes, de boog van Herakles vasthouden.

Philoctetes doet nog steeds een groot beroep op Neoptolemus' affiniteit. Hij gebruikt in korte tijd twee keer τέκνον (558; 662) en benadrukt Neoptolemus' unieke positie (558: σοί γε, 663: ὅς γε μόνος, 667: σοι, 669: μόνον, 674: σέ γε, 675: σε ξυμπαραστάτην). Hij gebruikt vijf keer ὅς (waarvan drie in 665) en spreekt daarmee Neoptolemus aan. Hij somt alles op wat hij gaat terugzien met als climax het ontsnappen aan zijn vijanden.⁹⁷

Wanneer Neoptolemus en Philoctetes op weg zijn naar het schip, met de boog nog steeds in bezit van Philoctetes, krijgt deze een aanval van zijn ziekte. De aanval is zo groot dat hij moet rusten en hij vertrouwt de boog toe aan Neoptolemus.

οὐκ οἶδα. **ΦΙ.** πῶς οὐκ οἶσθα; παππαπαππαπαῖ.

ΝΕ. δεινόν γε τούπίσαγμα τοῦ νοσήματος. 755

ΦΙ. δεινὸν γὰρ οὐδὲ ῥητόν· ἀλλ' οἴκτιρέ με.

ΝΕ. τί δῆτα δράσω; **ΦΙ.** μή με ταρβήσας προδῶς·

⁹² Sicking (1986), p 134.

⁹³ Schein (2013), p 226.

⁹⁴ LSJ, s.v. "θέμις" I.

⁹⁵ Schein (2013), p 226.

⁹⁶ Verder in 1420; 1425. Schein (2013), p 227.

⁹⁷ Schein (2013), p 226.

ἤκει γὰρ αὐτὴ διὰ χρόνου, πλάνοις ἴσως
ὡς ἐξεπλήσθη, νόσος. **Ne.** ἰὼ δύστηνε σύ,
δύστηνε δῆτα διὰ πόνων πάντων φανείς. 760
βούλη λάβωμαι δῆτα καὶ θίγω τί σου;
Phi. μὴ δῆτα τοῦτό γ'· ἀλλά μοι τὰ τόξ' ἐλών
τάδ', ὥσπερ ἦτο μ' ἀρτίως, ἕως ἀνῆ
τὸ πῆμα τοῦτο τῆς νόσου τὸ νῦν παρόν, 765
σῶζ' αὐτὰ καὶ φύλασσε. λαμβάνει γὰρ οὔν
ὑπνος μ', ὅταν περ τὸ κακὸν ἐξίη τόδε·
κούκ ἔστι λῆξαι πρότερον· ἀλλ' ἔαν χρεῶν
ἔκηλον εὔδειν. ἦν δὲ τῶδε τῶ χρόνῳ
μόλωσ' ἐκεῖνοι, πρὸς θεῶν, ἐφίεμαι 770
ἐκόντα μήτ' ἄκοντα μήτε τῷ τέχνῃ
κεῖνοις μεθεῖναι ταῦτα, μὴ σαυτὸν θ' ἅμα
κάμ', ὄντα σαυτοῦ πρόστροπον, κτείνας γένη.

Ne.: Ik weet het niet.

Phil.: Hoe kun je het niet weten? Ai, ai.

Ne.: Verschrikkelijk is de last van de ziekte.

Phil.: Ja, verschrikkelijk en niet te beschrijven, maar heb medelijden met me!

Ne.: Wat zal ik doen? Phil.: Geef me niet op uit angst! Want deze plaag komt af en toe, als het ergens anders is voldaan door zwerftochten. Ne.: Ach, ach, ongelukkige, ongelukkig schijn jij in al jouw lijden. Wil je dat ik je vasthou en iets van jou ondersteun?

Phil.: Nee, nee, maar neem deze boog van mij, zoals je mij al eerder vroeg, totdat deze pijn van mijn ziekte, die nu even aanwezig is, afneemt, bewaar en bewaak deze boog. Want slaap overmant mij, zodra dit kwaad weggaat; en niet eerder gaat het weg, maar sta toe in rust te slapen. Als in de tussentijd sommigen langskomen, bij de goden, ik sta niet toe dat jij vrijwillig of onvrijwillig of door een trucje aan hen deze boog meegeeft, opdat je dood en vernietiging brengt over jezelf en mij, die jouw smekeling is.

Hoewel Neoptolemus al weet van Philoctetes' ziekte, komt deze toch als een verrassing voor hem. Eerst vraagt hij of Philoctetes echt last heeft van zijn ziekte en de vragen daarna geven aan dat Neoptolemus zich niet heeft gerealiseerd hoeveel impact de ziekte echt op Philoctetes heeft.⁹⁸ Philoctetes vraagt hem op een bijna sarcastische toon hoe hij dat niet kon weten (753; 754). Neoptolemus voelt zich duidelijk hulpeloos, want hij stelt dezelfde vraag achter elkaar: zes keer in twintig verzen. Deze uitbeelding van fysieke

⁹⁸ 734: μῶν ἄλγος ἴσχεις τῆς παρεστῶσης νόσου; jij hebt toch geen pijn van de huidige ziekte? μῶν laat zien hoe graag Neoptolemus wil dat Philoctetes "nee" zegt.

pijn op het toneel was zeer zeldzaam en maakt daardoor nog meer indruk.⁹⁹ Dit intense spektakel van Philoctetes' lijden zorgt voor de grote verandering bij Neoptolemus. Deze kreten waren een reden waarom de Grieken hem op Lemnos achterlieten en Neoptolemus neemt ze nu waar in het echt.

Hoewel in deze passage Neoptolemus' *peripeteia* begint, wordt deze niet meteen verwezenlijkt. Het zal nog 400 versregels duren voordat hij tot actie overgaat en tegen Odysseus in opstand komt. Neoptolemus heeft last van tegenstrijdige belangen en moet zijn verlangen naar *arete* zien te verzoenen met deze *filia* en zijn *fusis*. Zoals Hawkins observeert:

[...] it also seems appropriate that this moral ἀναγνώρισις should be represented as a process, not simply a discovery that takes place at a particular moment in time. Neoptolemus' recognition begins with his cry of παπαῖ (895) and with his realization that he betrayed his φύσις (902), and culminates in the περιπέτεια some four hundred lines later, when Neoptolemus actually gives Philoctetes back the bow.¹⁰⁰

Philoctetes overhandigt hem de boog en benadrukt de noodzaak deze te bewaken, terwijl hij slaapt. Hij beveelt Neoptolemus de boog niet te overhandigen, mochten er mensen komen die de boog willen hebben. Wederom is hier sprake van dramatische ironie, want Neoptolemus wil de boog zelf hebben. Philoctetes verplicht Neoptolemus door aan de smekelingrelatie te appelleren (773). πρόστροπος is een zeldzaam woord; voor bijna alle smekelingsituaties wordt ἰκέτης gebruikt.¹⁰¹ πρόστροπος heeft de connotatie met προστρόπαιος, dat gebruikt wordt voor personen die bezoedeld zijn en zich naar een hogere macht keren voor wraak of zuivering.¹⁰² Philoctetes stelt zichzelf dus niet alleen op als smekeling, maar spreekt Neoptolemus aan als een hogere macht. Philoctetes houdt daarna nog een speech, waarin de *aporia* van Neoptolemus duidelijk wordt: Philoctetes vraagt aan het einde waarom hij niets zegt (804-805).¹⁰³ Neoptolemus antwoordt naar Philoctetes' idee dus niet snel genoeg. Philoctetes denkt dat Neoptolemus in deze *aporia* verkeert, omdat hij hem misschien gaat verlaten door

⁹⁹ Hawkins (1999), p 350.

¹⁰⁰ Hawkins (1999), p 352.

¹⁰¹ πρόστροπος wordt verder alleen gebruikt door Sophocles in *Oedipus Tyrannus* 41.

ἰκετεύομέν σε πάντες οἶδε πρόστροποι

ἄλκην τιν' εὐρεῖν ἡμῖν [...]

Wij allen, jouw smekelingen, smeken jou een of andere verdediging te vinden voor ons.

¹⁰² LSJ, s.v. "προστρόπαιος" A.

¹⁰³ Jebb (1908): "A genuine pity for the sufferer is beginning to move him [...]", p 131; Kamerbeek (1980), p 116.

zijn ziekte, zoals de Grieken. Hij probeert Neoptolemus gerust te stellen dat de aanval snel weer over gaat, als hij even wacht:

Νε. ἀλγῶ πάλαι δὴ τάπιδι σοὶ στένων κακά.

Φι. ἀλλ', ὦ τέκνον, καὶ θάρσος ἴσχυ'· ὡς ἦδε μοι

ὄξεια φοιτᾷ καὶ ταχεῖ' ἀπέρχεται.

ἀλλ' ἀντιάζω, μὴ με καταλίπης μόνον.

Νε. θάρσει, μενοῦμεν. **Φι.** ἦ μενεῖς; **Νε.** σαφῶς φρόνει. 810

Φι. οὐ μὴν σ' ἔνορκόν γ' ἀξιῶ θέσθαι, τέκνον.

Νε. ὡς οὐ θέμις γ' ἐμούστι σοῦ μολεῖν ἄτερ.

Φι. ἔμβαλλε χειρὸς πίστιν. **Νε.** ἐμβάλλω μενεῖν.

Ne.: Ik voel zeker al langer pijn, steunend over de lasten die op jou liggen.

Phil.: Maar, kind, houd ook moed, aangezien zij mij scherp bezoekt en snel weer weggaat. Maar ik smeek je, laat me niet alleen!

Ne.: Houd moed, wij blijven. Phil.: Ja, blijf je? Ne.: Wees er zeker van.

Phil.: Ik acht het zeker niet nodig jou onder ede te plaatsen, kind.

Ne.: Het zou niet wettelijk zijn van mij weg te gaan zonder jou.

Phil.: Geef je hand als vertrouwen. Ne.: Die geef ik om te blijven.

Neoptolemus zegt toe te blijven, waar Philoctetes verwonderd op reageert, uitgedrukt door 810: ἦ.¹⁰⁴ Hij is zo dankbaar, dat hij Neoptolemus' blijven niet zal afdwingen door een eed, maar door zijn hand als teken van vertrouwen te nemen.¹⁰⁵ Neoptolemus' antwoord in 806 begint met ἀλγῶ, een woord wat in deze tragedie verder alleen door hemzelf is gebruikt in 86. Ook daar was het een oprechte uitdrukking van zijn afkeer, maar deze werd tenietgedaan door zijn instemming met Odysseus' plan. Hier herhaalt hij het woord, maar dit keer is de intentie volledig oprecht en is de machtspositie van Odysseus tijdelijk niet aanwezig. Δὴ zou deze vanzelfsprekendheid kunnen uitdrukken, maar er bestaat twijfel over Neoptolemus' intenties hier. Schein ziet het woord πάλαι als relatief, zeggende dat het: 'can refer to a time as long ago as ten years [...], or a comment earlier in the same conversations.', net zoals Kamerbeek: 'the relativeness of πάλαι does not allow us to surmise that the change in Neoptolemus' feelings has begun 'long before'.¹⁰⁶ Ook Jebb ziet πάλαι bij Neoptolemus als een woord dat op meerdere manieren te interpreteren valt: 'referring back merely to the moment at which he began

¹⁰⁴ Sicking (1986), p 132.

¹⁰⁵ Philoctetes' rotsvaste vertrouwen wordt uitgedrukt door μὴν (Sicking (1986), pp 132-133).

¹⁰⁶ Kamerbeek (1980), p 116; Schein (2013), p 244

to press his question: -i.e., to 580'.¹⁰⁷ Neoptolemus zou πάλαι dan op een sofistieke manier gebruiken, maar dit gebruik doet afbreuk aan Neoptolemus' karakterontwikkeling. In plaats van Neoptolemus als een personage te zien dat zorgvuldig calculeert en zonder emotie handelt, past het juist veel meer bij hem om het wél te menen. Maar hij heeft tegenstrijdige gevoelens. In de proloog is dit interne conflict al te zien bij Neoptolemus, net zoals het verschil tussen hem en Odysseus (86–122). Neoptolemus gebruikt wederom het woord θέμις in 812. Het is bijna ironisch dat Philoctetes probeert zijn ziekte te bagatelliseren, terwijl deze juist zorgt voor Neoptolemus' omslag. Neoptolemus belooft aan Philoctetes de boog aan niemand anders te geven, een belofte die hij zal houden en Philoctetes valt in slaap.

841-842

τοῦδε γὰρ ὁ στέφανος, τοῦτον θεὸς εἶπε κομίζειν.

κομπεῖν δ' ἔστ' ἀτελεῖ σὺν ψεύδεσιν αἰσχρὸν ὄνειδος.

Want de kroon is van hem, de god zei hem te halen. Het is een oneindige schande op te scheppen met leugens over dingen die niet zijn afgemaakt.

Als Philoctetes slaapt, probeert het koor Neoptolemus te overtuigen de boog te stelen en ervandoor te gaan. Daarbij worden ze geleid door καίρός: het geschikte moment. Maar Neoptolemus is erop tegen. Volgens Whitman zouden deze regels 'the first moment of conscious moral action' uitdrukken.¹⁰⁸ Schein heeft een geheel andere mening, namelijk dat: 'they need not express anything moral, only a pragmatic concern for whether, in light of Helenos' prophecy, Phil. is needed as well as the bow.'¹⁰⁹ Neoptolemus gebruikt hier echter in één versregel ψεύδεσιν en αἰσχρον. Aangezien *aischros* gedurende de hele tragedie een belangrijke waarde voor Neoptolemus is, is het onwaarschijnlijk dat hij liegt over een 'schande op te scheppen met leugens'. Het koor functioneert, net zoals in 507-541, als Neoptolemus' geweten, dat tussen twee kanten heen en weer wordt geslingerd. In deze passage erkent Neoptolemus ook dat Philoctetes een belangrijke rol zal spelen bij het veroveren van Troje (841). In de proloog was hij echter overtuigd door Odysseus dat hijzelf deze veroveraar zou zijn (114). Het zou dus voordelig zijn voor Neoptolemus om de boog te stelen en Philoctetes achter te laten, maar hij kiest ervoor te blijven.

¹⁰⁷ Jebb (1908), p 100.

¹⁰⁸ Whitman (1951), p 176.

¹⁰⁹ Schein (2013), p 251.

Aan het begin van dit hoofdstuk wordt de spanning groter. Neoptolemus had Philoctetes overtuigd aan boord van zijn schip te gaan en hij dacht dat de *filia* tussen hen zo sterk was dat hij aannames kon doen. Hij moest zich realiseren dat de *filia* nog niet sterk genoeg was en verkeerde tijdelijk in *aporia*, totdat het koor ervoor zorgde dat Neoptolemus Philoctetes alsnog aan boord nam. De vraag speelt bij het publiek wanneer Neoptolemus' *fusis* uiteindelijk sterker blijkt te zijn dan het bedrog. De spanning wordt vergroot door de komst van de valse koopman die als afspiegeling van Odysseus probeert om Neoptolemus te dwingen de missie snel uit te voeren.

Als de koopman is vertrokken, laat Philoctetes de boog aan Neoptolemus zien. De boog van Herakles is een belangrijk, tastbaar, episch symbool voor Neoptolemus. Het confronteert hem met zijn eigen *fusis*. Philoctetes gebruikt deze gelegenheid ook om de *filia* tussen hen te benadrukken en te appelleren aan Neoptolemus' *arete*.

Als ze naar het schip toegaan krijgt Philoctetes een ziekteaanval. Hoewel Neoptolemus van Philoctetes' ziekte afweet, is hij verbijsterd. Philoctetes geeft hem de boog, om te bewaken en valt in slaap. Philoctetes' ziekte spreekt Neoptolemus' medelijden, en de *filia*, enorm aan. Neoptolemus' *fusis* is door deze aspecten (de *filia* en de boog) belangrijker voor hem dan het bedrog. Als het koor namelijk voorstelt om met de boog te vluchten weigert Neoptolemus. Dat wil niet zeggen dat zijn missie niet meer belangrijk voor hem is. *Peitho* is succesvol geweest bij Philoctetes, maar in het proces is Neoptolemus zelf beïnvloed. Uiteindelijk waren de boog en zijn medelijden met Philoctetes overtuigender voor Neoptolemus dan het bedrog.

Hoofdstuk 3: de impasse aan het einde.

In het vorige hoofdstuk heb ik betoogd dat Neoptolemus, sinds zijn overmoedigheid in 441, in een zekere mate van *aporia* verkeert. Deze *aporia* wordt alleen maar versterkt door de introductie van de boog van Herakles en de aanval van Philoctetes' ziekte. Deze aspecten zijn de oorzaken van zijn *peripeteia*, dat ik in dit hoofdstuk wil bespreken. Allereerst benoemt Neoptolemus nu voor het eerst dat hij last heeft van zijn geweten; dit betekent dat de vorige overtuigingspogingen dus succesvol zijn geweest. Nu is de vraag hoe en wanneer Neoptolemus de boog terug zal geven? En wat zijn de gebeurtenissen die de *deus ex machina* inleiden? Dit hoofdstuk laat zien hoe Neoptolemus' *peripeteia*, die ongeveer 400 regels in beslag neemt, verloopt. Ook laat dit hoofdstuk zien hoe Neoptolemus zich vervolgens verhoudt tot Odysseus en Philoctetes en hoe deze laatste overtuigingspogingen leiden tot de introductie van de *deus ex machina*.

Neoptolemus' *peripeteia*

Neoptolemus' tweestrijd houdt aan nadat Philoctetes wakker is geworden na zijn aanval. Hij biedt ondersteuning aan Philoctetes, die nog steeds vol lof is over Neoptolemus (869-871).¹¹⁰ Deze passage is de climax van de voorgaande overtuigingspogingen. Neoptolemus verwoordt voor het eerst zijn tweestrijd die voor het publiek al veel langer zichtbaar is. Doordat hij hier deze twijfels uit, begint hier zijn *peripeteia*, die ongeveer 400 versregels in beslag zal nemen.

Νε. παπαῖ· τί δῆτ' <ἄν> δρῶμ' ἐγὼ τούνθενδε γε; 895

Φι. τί δ' ἔστιν, ὦ παῖ; ποῖ ποτ' ἐξέβης λόγῳ;

Νε. οὐκ οἶδ' ὅπη χρῆ τᾶπορον τρέπειν ἔπος.

Φι. ἀπορεῖς δὲ τοῦ σύ; μὴ λέγ', ὦ τέκνον, τάδε.

Νε. ἀλλ' ἐνθάδ' ἤδη τοῦδε τοῦ πάθους κυρῶ.

Φι. οὐ δὴ σε δυσχέρεια τοῦ νοσήματος 900

ἔπεισεν ὥστε μή μ' ἄγειν ναύτην ἔτι;¹¹¹

¹¹⁰ οὐ γάρ ποτ', ὦ παῖ, τοῦτ' ἄν ἐξηύχης' ἐγώ,
τληναί σ' ἐλεινώς ὧδε τάμὰ πῆματα
μεῖναι παρόντα καὶ ξυνωφελοῦντά μοι.

870

Want nooit, kind, zou ik dit hebben kunnen voorspellen, dat jij zozeer met medelijden wacht tot mijn pijn ophoudt, terwijl je naast me staat en me hulp biedt.

¹¹¹ Schein (2013): "ἔπεισεν is the reading of most MSS, but the more forceful minority reading ἔπαισεν seems preferable, especially with δυσχέρεια 'disgust', also a strong word, as its subj.

Νε. ἅπαντα δυσχέρεια, τὴν αὐτοῦ φύσιν
ὅταν λιπὼν τις δρᾷ τὰ μὴ προσεικότα.

Φι. ἀλλ' οὐδὲν ἔξω τοῦ φυτεύσαντος σύ γε
δρᾷς οὐδὲ φωνεῖς, ἐσθλὸν ἄνδρ' ἐπωφελῶν.

905

Νε. αἰσχρὸς φανοῦμαι· τοῦτ' ἀνιῶμαι πάλαι.

Ne.: Ach, wat zal ik als volgende moeten doen?

Phil.: Wat is er, kind? Waar ging je heen met je verhaal?

Ne.: Ik weet niet waarheen het nodig is een verhaal zonder uitweg te wenden.

Phil.: Ben jij in verwarring hierover? Zeg deze dingen niet, kind.

Ne.: Maar toch bereik ik al dit punt van mijn lijden.

Phil.: De walging van de ziekte heeft toch zeker niet jou overtuigd, dat je me niet meer meeneemt op je schip?

Ne.: Enorme walging, wanneer iemand, zijn eigen aard verlatend, dingen doet die niet bij hem passen.

Phil.: Maar jij tenminste doet noch zegt iets buiten de aard van jouw vader, terwijl je een goede man helpt.

Ne.: Ik zal schandelijk blijken; dit pijnigt me al langer.

Volgens Schein worden de rollen, die Neoptolemus en Philoctetes in de vorige passage hadden, hier omgekeerd.¹¹² Neoptolemus is nu degene die een aanval lijkt te hebben (aangeduid door παπαῖ), hoewel het geen ziekteaanval is, maar last van gewetensbezwaren. Philoctetes is degene die niet begrijpt wat er met Neoptolemus aan de hand is. Net zoals Neoptolemus allerlei vragen aan Philoctetes stelde, stelt Philoctetes nu andersom juist de angstige vragen. Het effect is dat er spanning wordt opgebouwd: voor het publiek is het duidelijk dat het moment van onthulling dichtbij is. Door Philoctetes en Neoptolemus met elkaar te vergelijken, worden hun verschillen en overeenkomsten goed zichtbaar.

Schaefer voegt ἄν toe, hoewel het grammaticaal geheel mogelijk is hier een optativus in een wens te hebben zonder ἄν.¹¹³ De meeste commentatoren zijn het erover eens dat ἄν hier beter past, aangezien Neoptolemus hier juist een oprechte vraag stelt, net zoals 1393, waar er ook ἄν staat.¹¹⁴

(Fraenkel 1977 : 64). ἔπαισεν is more likely to have been changed at some point to the more common and easier-to-understand ἔπεισεν than the reverse." p 258.

De meerderheid van de manuscripten, Jebb en Webster lezen ἔπεισεν. In de context van deze tragedie is ἔπεισεν veel logischer. Daarbij roept ἔπεισεν het conflict tussen *peitho*, *bia* en *dolos* op.

¹¹² Schein (2013), p 257.

¹¹³ Rijksbaron (1994), pp 41-42.

¹¹⁴ Jebb (1908), p 145; Schein (2013), p 258; Taplin (1971), p 27.

Zijn verraad wordt voor Neoptolemus nog schrijnender door Philoctetes' aanhoudende gebruik van persoonlijke aanspreekvormen (896/898). Hij wordt continue door Philoctetes herinnerd aan hun *filia*. Philoctetes neemt aan dat Neoptolemus twijfelt of hij hem wel mee zal nemen en dat Neoptolemus afkeer voelt wegens zijn ziekte. Hij is doodsbang dat Neoptolemus hem toch achterlaat op het eiland (900-901). Hij dwingt met οὐ δὴ bijna af dat Neoptolemus 'nee' moet zeggen. Δὴ wordt normaliter gebruikt om een bevestigend antwoord te krijgen van de andere spreker, waarbij ja het vanzelfsprekende antwoord is.¹¹⁵ Philoctetes gebruikt het hier in een ontkennende zin: het is natuurlijk *niet* zo dat je me niet meer wilt meenemen. De combinatie impliceert dat Philoctetes, ook al wil hij niets liever dan een 'natuurlijk niet' als antwoord horen, verwacht dat het antwoord juist bevestigend zal zijn. Doordat Philoctetes zo wanhopig probeert Neoptolemus te overtuigen hem niet achter te laten, maakt hij deze tweestrijd alleen maar sterker voor Neoptolemus. Hij herinnert Neoptolemus aan hun *filia*, aan Neoptolemus' bedrog en *fusis*, waardoor Neoptolemus bijna niets anders kan dan het complot opbiechten. Neoptolemus antwoordt niet bevestigend, maar zegt iets wat door Philoctetes kan worden opgevat als twijfel, maar wat de toeschouwer interpreteert als gewetenswroeging (902-906).

Neoptolemus haalt zijn *fusis* weer aan en zegt hoe zijn huidige gedrag daar in tegenspraak mee is (902-903). Philoctetes begrijpt hem niet en probeert hem gerust te stellen, maar maakt de situatie weer schrijnender voor Neoptolemus. Philoctetes zegt dat Neoptolemus juist niets buiten zijn *fusis* aan het doen is. Hij gebruikt οὐ γέ (904), net zoals in 246, toen hij polste of Neoptolemus hem mee wilde nemen naar Griekenland. Het vestigt Neoptolemus' aandacht op zijn bedrog, aangezien hij juist het tegenovergestelde van plan is. Hoewel Philoctetes ervan uitgaat dat geruststelling met οὐ γέ iets positiefs is voor Neoptolemus is het effect tegenovergesteld. Deze hele passage is dus een onbedoelde overtuiging van Philoctetes' kant. Door de hele tijd hun *filia*, en Neoptolemus' (valse) intenties en *fusis* aan te halen, dwingt hij Neoptolemus als het ware de waarheid te zeggen.

Νε. οὐδέν σε κρύψω· δεῖ γὰρ ἔς Τροίαν σε πλεῖν 915

πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τὸν Ἄτρειδῶν στόλον.

Φι. οἴμοι, τί εἶπας; **Νε.** μὴ στέναζε, πρὶν μάθης.

Φι. ποῖον μάθημα; τί με νοεῖς δρᾶσαί ποτε;

Νε. σῶσαι κακοῦ μὲν πρῶτα τοῦδ', ἔπειτα δὲ

ξὺν σοὶ τὰ Τροίας πεδία πορθῆσαι μολῶν. 920

¹¹⁵ Slings (1986), p 133; Jebb (1908), p 146.

Φι. καὶ ταῦτ' ἀληθῆ δρᾶν νοεῖς; **Νε.** πολλὴ κρατεῖ

τούτων ἀνάγκη· καὶ σὺ μὴ θυμοῦ κλύων.

Φι. ἀπόλωλα τλήμων, προδέδομαι. τί μ', ὦ ξένη,

δέδρακας; ἀπόδος ὡς τάχος τὰ τόξα μοι.

Ne.: Ik zal niets meer voor je verbergen: want het is nodig dat jij naar Troje zeilt, naar de Grieken en het leger van de Atreïden.

Phil.: Wat, wat zei jij? Ne.: Klaag niet, voordat je het begrijpt.

Phil.: Wat begrijpen? Wat ben je van plan met me te doen?

Ne.: Allereerst je te redden van dit kwaad, en daarna, nadat ik met jou naar de vlakten van Troje ben gegaan, ze te plunderen.

Phil.: En deze dingen ben jij waarlijk van plan te doen? Ne.: Een allesomvattende noodzaak beheerst deze gebeurtenissen; en wees niet boos, terwijl je ze aanhoort.

Phil.: Ik ben verloren, ongelukkige, ik ben uitgeleverd. Wat heb jij gedaan, vreemde? Geef mij de boog zo snel mogelijk terug.

In plaats van deze mededeling voorzichtig te construeren met argumenten, constateert Neoptolemus het erg abrupt. Dit laat zien hoezeer Neoptolemus zich gedwongen voelt, o.a. door de vorige passage om de waarheid te vertellen. Hij gebruikt de onpersoonlijke constructie δεῖ, wat weer doet denken aan Odysseus. Philoctetes reageert begrijpelijk geschokt en antwoordt in korte zinnen (917; 918; 921). Hij acht zichzelf meteen een gevangene van Neoptolemus (918). Deze probeert van Philoctetes' verbazing gebruik te maken om uit te leggen dat het in zijn eigen belang is dat hij meegaat naar Troje. Hij benadrukt dat hij Philoctetes allereerst wil redden van dit bestaan door σῶσαι κακοῦ aan het begin van een versregel te plaatsen. In de volgende versregel zet hij ξὺν σοί vooraan om te laten zien dat hij Philoctetes' *filos* is. Wanneer Philoctetes aarzelend vraagt of dit echt zijn intenties zijn, antwoordt Neoptolemus met het onpersoonlijke argument van πολλὴ ἀνάγκη (921-922). Hij heeft immers verzwegen voor Philoctetes dat hij handelt in opdracht van Odysseus en dat hij Philoctetes zal vervoeren naar Troje.¹¹⁶ Blundell merkt op dat: "Odysseus repeatedly uses such impersonal expressions of necessity, which enable him to express the demands of expediency while evading responsibility for any dubious implications (cf. 50, 54, 57, 77, 111, 982, 988, 993, 994, 1060)." Het feit dat Neoptolemus hier een zodanige uitdrukking gebruikt laat de invloed van Odysseus zien. Bovendien laat het zien dat hij nog steeds worstelt met zijn verantwoordelijkheden tegenover Philoctetes. Hij is nog niet in staat hem de gehele waarheid te vertellen of te voldoen aan Philoctetes' wensen hem naar huis te brengen.

¹¹⁶ Schein (2013), pp 260-261.

Philoctetes trekt hierna meteen alle vormen van *filia* terug: Neoptolemus is niet langer een τέκνον of παῖ, maar een ξένη (923). Ook vraagt Philoctetes onmiddellijk de boog terug die zo sterk zijn vertrouwen in Neoptolemus symboliseerde. Neoptolemus antwoordt dat zijn plicht hem verbiedt dit te doen. Hoe sterk het appel op zijn *fusis* en hun *filia* ook is, de boog zal hij niet teruggeven als hij daarmee het Griekse leger schaadt.

Philoctetes begint hierna met een lange vervloeking en een vurig pleidooi om de boog weer terug te krijgen. Daarbij benadrukt hij voor Neoptolemus het belang van de boog; zonder zal hij sterven. Hij benadrukt ook zijn positie als smekeling.¹¹⁷ Deze positie heeft hij al eerder gebruikt (470; 773). Bij deze smeekbede keert de hartelijke aanspreekvorm τέκνον weer terug. Philoctetes ziet in dat hij alles moet inzetten om Neoptolemus te overtuigen de boog aan hem te geven en doet een enorm sterk beroep op *pathos*. In tegenstelling tot Odysseus is Philoctetes een emotioneel redenaar: zijn vervloekingen zijn erg sterk en persoonlijk.¹¹⁸ Al in zijn eerste speech bleek Philoctetes een emotioneel redenaar, die beroep doet op *pathos* (257-284). Net zoals Neoptolemus zich eerder in deze passage afvraagt, vraagt Philoctetes zich hier ook af wat hij moet doen (949).¹¹⁹ De overeenkomst tussen Philoctetes en Neoptolemus wordt daardoor weer aangehaald. Beiden worden verscheurd tussen verschillende belangen en hun *filia*. Neoptolemus tussen *filia* en zijn *fusis* aan de ene kant en Odysseus' instructies en zijn plicht aan de andere kant en Philoctetes tussen zijn *filia* en verlangen naar huis aan de ene kant en zijn enorme haat voor Odysseus en de Atreïden aan de andere kant.

Philoctetes haalt in zijn monoloog voortdurend Neoptolemus' afkomst aan.¹²⁰ Hun *filia* is immers deels gebaseerd op deze afkomst en hun gemeenschappelijke aard. Hoewel Odysseus Neoptolemus had geïnstrueerd deze afkomst in te zetten als element van overtuiging, had hij niet kunnen voorspellen dat dit de zwakke plek in Neoptolemus' overtuiging zou zijn.

Neoptolemus is geraakt door Philoctetes' speech en weet nog steeds niet wat hij moet doen: hij antwoordt Philoctetes niet, maar kijkt keer op keer naar het koor voor

¹¹⁷ 930: ἀπεστέρηκας τὸν βίον τὰ τόξ' ἑλών.

ἀπόδος, ἰκνοῦμαί σ', ἀπόδος, ἰκετεύω, τέκνον.

Jij hebt mij van het leven beroofd, nadat je de boog hebt gepakt, geef hem terug, ik smeek je, geef hem terug, ik smeek je, kind.

¹¹⁸ Schein (2013) pp 161-262.

¹¹⁹ τί χρή με δρᾶν; Wat moet ik doen?

¹²⁰ 933: πρὸς θεῶν πατρῶων: bij jouw voorvaderlijke goden

940 οἷ' ἔργ' ὃ παῖς μ' ἔδρασεν οὐξ Ἀχιλλέως: Het kind van Achilles heeft mij zo'n behandeling gegeven

950 ἀλλὰ νῦν ἔτ' ἐν σαυτοῦ γενοῦ: Maar kom nu nog tot jouwzelf.

960 πρὸς τοῦ δοκοῦντος οὐδὲν εἰδέναι κακόν: door iemand die niets slechts scheen te kennen.

raad. Philoctetes merkt dat er twijfel is bij Neoptolemus en doet een laatste appel aan zijn afkomst:

971-973

Φι. οὐκ εἶ κακὸς σύ· πρὸς κακῶν δ' ἀνδρῶν μαθῶν
ἔοικας ἤκειν αἰσχρά. νῦν δ' ἄλλοισι δοῦς
οἷς εἰκός, ἔκπλει, τᾶμ' ἔμοι μεθεῖς ὄπλα.

Jij bent niet slecht; het lijkt erop dat jij bent gekomen, nadat je bent onderwezen in schandelijke zaken van slechte mannen. Nu laat dat over aan anderen, bij wie het past, zeil weg, nadat je aan mij mijn wapens hebt teruggegeven.

Philoctetes spreekt Neoptolemus' eergevoelens aan. Al eerder uitte Neoptolemus zijn angst om *aischros* te zijn.¹²¹ Philoctetes zegt heel slim dat Neoptolemus niet slecht is, ondanks het feit dat hij Neoptolemus net nog heeft vervloekt en *κακός* heeft genoemd.

Neoptolemus is echter nog niet zo sterk beïnvloed dat hij de boog ook daadwerkelijk teruggeeft. De meningen zijn hierover verdeeld. Het ene kamp zegt dat Neoptolemus waarschijnlijk aanstalten maakt om de boog terug te geven, waardoor Odysseus tussenbeide moet komen. Het andere kamp zegt dat dit niet zeker kan zijn.¹²²

Op dit punt komt Odysseus tussenbeide. Neoptolemus zal vanaf nu grotendeels stil zijn, terwijl Odysseus en Philoctetes discussiëren. Allereerst probeert Philoctetes Neoptolemus nog steeds te overtuigen hem de boog terug te geven, terwijl Odysseus Neoptolemus verbiedt (in tegenstelling tot *peitho*) dit te doen. Daarnaast vervloekt Philoctetes Odysseus herhaaldelijk, terwijl Odysseus Philoctetes met geweld probeert mee te voeren naar de schepen. Het doelwit van overtuiging is dus verschoven van Philoctetes naar Neoptolemus met Odysseus en Philoctetes als de handelende personen. Odysseus maakt gebruik van *bia*, terwijl Philoctetes *peitho* gebruikt, met een beroep op *fusis*.

981-983

Φι. ἀπόδος, ἄφες μοι, παῖ, τὰ τόξα. **Οδ.** τοῦτο μέν,

¹²¹ 906 αἰσχρὸς φανοῦμαι· τοῦτ' ἀνιῶμαι πάλα; Ik zal schandelijk schijnen: dit zit me al langer dwars.

908 δεύτερον ληφθῶ κακός,: Word ik voor de tweede keer slecht bevonden,

¹²² Schein (2013), p 268.

οὐδ' ἦν θέλη, δράσει ποτ'· ἀλλὰ καὶ σὲ δεῖ

στείχειν ἄμ' αὐτοῖς, ἢ βία στελοῦσί σε.

Phil.: Geef mij de boog terug, kind, geef het me. Od.: Nooit zal hij dit doen, zelfs niet als hij het zou willen, en ook is het nodig dat jij, Philoctetes, meegaat met deze mannen of zij zullen jou met geweld meevoeren.

Wanneer Philoctetes dreigt zelfmoord te plegen beveelt Odysseus ook daadwerkelijk dat hij wordt vastgehouden. Philoctetes heeft al eerder geuit dat overheersing zeer persoonlijk voor hem is.¹²³ Hij beschuldigde Neoptolemus van *bia*, terwijl deze hem alleen maar ondersteunde. Het onderwerp van *bia* is ook al teruggekomen in het gesprek tussen Neoptolemus en Odysseus.¹²⁴ Neoptolemus achtte het eervoller om Philoctetes met geweld te overheersen dan met bedrog. Blundell: “force would be open and honest. For Neoptolemus (at this stage) this makes it an acceptable alternative.”¹²⁵ Neoptolemus aanschouwt hier een vorm van *bia* die anders is dan de zijne. Philoctetes hier achterlaten staat gelijk aan moord.¹²⁶

Philoctetes doet in zijn vervloeking van Odysseus wederom een beroep op Neoptolemus' afkomst. Hij spreekt Neoptolemus niet direct aan, maar haalt hem aan als slachtoffer van Odysseus.¹²⁷ Philoctetes maakt duidelijk dat Neoptolemus een rol speelt in de uitkomst, naast het feit dat hij zijn persoonlijke vete met Odysseus uitvecht.

¹²³ 945: ὡς ἄνδρ' ἐλὼν ἰσχυρὸν ἐκ βίας μ' ἄγει

Hij voerde mij af, alsof hij een sterke man gevangen had genomen.

¹²⁴ 90-91: ἀλλ' εἴμ' ἐτοῖμος πρὸς βίαν τὸν ἄνδρ' ἄγειν/καὶ μὴ δόλοισιν: Maar ik ben bereid de man met geweld te overheersen en niet met bedrog.

¹²⁵ Blundell (1989), p 189.

¹²⁶ Blundell (1989), p 208.

¹²⁷ πρόβλημα σαυτοῦ παῖδα τόνδ' ἀγνώτ' ἐμοί,

ἀνάξιον μὲν σοῦ, κατάξιον δ' ἐμοῦ,

ὃς οὐδὲν ἦδει πλὴν τὸ προσταχθὲν ποεῖν,

1010

δῆλος δὲ καὶ νῦν ἐστὶν ἀλγεινῶς φέρων

οἷς τ' αὐτὸς ἐξήμαρτεν οἷς τ' ἐγὼ 'παθον.

ἀλλ' ἡ κακὴ σὴ διὰ μυχῶν βλέπουσ' ἀεὶ

ψυχὴν νιν ἀφυσᾷ τ' ὄντα κού θέλονθ' ὅμως

εὔ προῦδίδιξαζεν ἐν κακοῖς εἶναι σοφόν.

Je nam dit kind, dat ik niet kende, als gezant voor jezelf,

Je bent hem niet waardig, maar ik wel,

Hij dacht niets anders dan zijn bevelen uit te voeren,

En het is nu duidelijk dat hij op pijnlijke wijze deze dingen draagt, die hijzelf heeft foutgedaan, en deze dingen draagt die ik heb ondergaan.

Maar jouw slechte ziel, altijd op zoek vanuit duistere gedeeltes, trainde hem goed, alhoewel hij ongeschikt en onwillig was, om slim in slechte dingen te zijn.

Odysseus betreft Neoptolemus niet in dit gesprek, behalve als Philoctetes hem aanspreekt. Voor hem is Neoptolemus niet meer van belang.

In tegenstelling tot bij Neoptolemus, biedt Philoctetes zichzelf niet aan als smekeling bij Odysseus. Het is ook logisch dat na het onrecht van Odysseus, een smekelingpositie te veel gevraagd is van Philoctetes.¹²⁸ Het valt wellicht ook te betwijfelen of Philoctetes probeert Odysseus te bereiken met zijn aanroep van medelijden. Misschien wil hij liever Neoptolemus bereiken dan Odysseus. Zijn woorden hebben in ieder geval effect op het koor, maar Odysseus blijft onaangetast. Eerder in de inleiding heeft Odysseus al aan Neoptolemus bevolen om alleen de boog te stelen van Philoctetes, wat zou betekenen dat Odysseus niet gelooft dat Philoctetes zelf ook nodig is om de oorlog te winnen (70; 78). Neoptolemus gelooft dit wel (839-841). Neoptolemus begrijpt ook, wat Philoctetes blijft herhalen, dat het stelen van de boog gelijk staat aan moord op Philoctetes. Deze realisatie zal later een belangrijk argument bij Neoptolemus zijn, als hij zijn *peripeteia* uitlegt aan Odysseus vanaf 1220. Nadat Odysseus heeft bevolen Philoctetes achter te laten, keren beide mannen zich tot Neoptolemus. Philoctetes vragend, en Odysseus bevelend.

1066-1069

Φι. ὦ σπέρμ' Ἀχιλλέως, οὐδὲ σοῦ φωνῆς ἔτι

γενήσομαι προσφθεγκτός, ἀλλ' οὕτως ἄπει;

Οδ. χάρει σύ· μὴ πρόσλευσσε, γενναῖός περ ὦν,

ἡμῶν ὅπως μὴ τὴν τύχην διαφθερεῖς.

Phil.: Nazaat van Achilles, zal ik ook niet meer worden aangesproken door jouw stem, en ga je op deze manier weg?

Od.: Jij, ga nu, kijk hem niet aan, ook al ben je nobel, opdat je niet ons goede geluk vernietigt.

Neoptolemus wordt nu aangesproken door twee mannen die een bepaalde vaderfiguurrol hebben gespeeld in deze tragedie. Odysseus beïnvloedt Neoptolemus ook met zijn afkomst; alleen, anders dan bij Philoctetes, heeft Odysseus benadrukt dat

¹²⁸ Blundell (1989), p 186: "Odysseus and the Atreidae are [...] guilty of treating a friend as an enemy and causing his justified hostility towards him."

Neoptolemus juist door te bedriegen zijn afkomst eert (79-82). Er zijn dus niet alleen twee vaderfiguren in het spel voor Neoptolemus, maar ook twee opvattingen over zijn afkomst en wat dat betekent. Neoptolemus reageert hier dan ook met gepaste onzekerheid op deze tweesprong. Het is niet zo dat zijn loyaliteit jegens Odysseus en het Griekse leger compleet is uitgewist door zijn ontmoeting en nieuwe *filia* met Philoctetes. Hij heeft ook al eerder tegen Philoctetes gezegd dat hij graag wil dat deze van gedachten verandert en met hen meegaat naar Troje. Hij richt zijn antwoord tot het koor en zegt dat hij en Odysseus het schip klaar zullen maken voor hun vertrek. Philoctetes' appel lijkt dus niet gewerkt te hebben. Voor Philoctetes is nu alles verloren. Hij zal onvrijwillig naar Troje moeten gaan.

Als Neoptolemus weer ten tonele verschijnt is hij van gedachten verandert en staat hij geheel aan de kant van Philoctetes. De manier waarop hij zijn vragen stelt, impliceert dat Odysseus bang is voor wat Neoptolemus gaat doen, maar toch wil hij Neoptolemus de kans geven om het te ontkennen.

Neoptolemus en Odysseus

Νε. λύσων ὄσ' ἐξήμαρτον ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ.

Οδ. δεινόν γε φωνεῖς· ἡ δ' ἀμαρτία τίς ἦν; 1225

Νε. ἦν σοὶ πιθόμενος τῷ τε σύμπαντι στρατῷ—

Οδ. ἔπραξας ἔργον ποῖον ὧν οὐ σοὶ πρέπον;

Νε. ἀπάταισιν αἰσχροῖς ἄνδρα καὶ δόλοισι ἐλών.

[...]

Νε. δις ταύτᾳ βούλῃ καὶ τρὶς ἀναπολεῖν μ' ἔπη;

Οδ. ἀρχὴν κλύειν ἂν οὐδ' ἄπαξ ἐβουλόμην.

Νε. εὔ νῦν ἐπίστω πάντ' ἀκηκοῶς λόγον. 1240

Ne.: Ik maak een enorme fout, die ik eerder gemaakt heb, ongedaan.

Od.: Jij zegt iets vreemds; welke fout was dat?

Ne.: Nadat ik jou en het hele leger had gehoorzaamd-

Od.: Wat voor daad heb jij gedaan, die niet past bij jou?

Ne.: Met algehele schandelijke listen heb ik een man beetgenomen.

[...]

Ne.: Wil je dat ik twee- of driemaal dezelfde woorden herhaal?
Od.: Ik zou willen dat ik ze vanaf het begin geheel niet had gehoord.
Ne.: Weet nu goed dat je het hele verhaal hebt gehoord.

Odysseus vraagt uitgebreid waar Neoptolemus heengaat.¹²⁹ Neoptolemus zegt hem zijn ἄμαρτία recht te zullen zetten.¹³⁰ Hij gebruikt daarbij de Homerische taal die zowel hij als Philoctetes al eerder hebben gebruikt (1228: αἰσχροῖς en δόλοις; 1234: αἰσχροῶς en οὐ δίκη). Zodra Neoptolemus de aard van zijn fout vertelt, is Odysseus duidelijk aangedaan; hij valt Neoptolemus herhaaldelijk in de rede (1227; 1231). Odysseus heeft grote moeite om Neoptolemus te geloven. Hij komt tot de conclusie dat Neoptolemus hem bespot. Neoptolemus reageert hierop met sarcasme (1238), een duidelijk teken dat hij Odysseus niet langer respecteert zoals aan het begin.¹³¹ Het gebruik van het woord *epos* in 1238 versterkt het sarcasme, aangezien juist *logos* wordt geassocieerd met Odysseus. De dramatische rollen zijn hier omgekeerd: hij leidt en Odysseus volgt, Odysseus stelt vragen en Neoptolemus heeft de overhand in de situatie.¹³² 1240 is een variatie van 241 (οἴσθα δὴ τὸ πᾶν). Daar Neoptolemus probeerde voor te doen aan Philoctetes alsof hij alle informatie had gegeven, terwijl dit niet het geval was. Hier heeft hij bewust alles verteld aan Odysseus. Bovendien heeft hij de hele *logos* verteld en zet zich daarmee nog meer af tegen Odysseus. Maar, in tegenstelling tot Neoptolemus in het begin, bekleedt Odysseus een hogere positie en heeft hij wel het recht om tegen Neoptolemus – en daarmee insubordinatie- in te gaan. Nu hij weet wat Neoptolemus van plan is, moet hij Neoptolemus overtuigen om het níet te doen.¹³³

Neoptolemus zet nu het *fusis* argument als argument tegen Odysseus in (1244).¹³⁴ Odysseus beloofde Neoptolemus aan het begin dat deze als wijs en goed geprezen zou worden als hij het plan zou uitvoeren.¹³⁵ Neoptolemus kaatst zijn woorden terug en laat daarmee zien dat hij Odysseus niet langer gelooft. Ze hebben beiden een ander idee van σοφία.¹³⁶ Odysseus' ernst wordt duidelijk wanneer hij bijna zijn zwaard trekt. Bijna raken ze in een gevecht verwikkeld, maar Odysseus hervindt zijn ratio in

¹²⁹ 1222-1223: “αὐτὸν παλίντροπος κέλευθον”: opnieuw de weg, die teruggaat. Παλίντροπος heeft, behalve een letterlijke omkering, ook de connotatie van een omslag van karakter. Schein (2013), p 307.

¹³⁰ ἄμαρτία en variaties in 1224, 1228, 1248-1249.

¹³¹ Schein (2013), p 307.

¹³² Schein (2013), p 307.

¹³³ Hawkins (1999), p 344.

¹³⁴ 1244: σοφὸς πεφυκῶς οὐδὲν ἐξαυδαῖς σοφόν.: Hoewel je slim bent geboren, zeg jij niets wijs.

¹³⁵ 119: σοφός τ' ἂν αὐτὸς κάγαθός κεκλιῆ' ἄμα: Jijzelf kan geprezen worden als wijs én goed.

¹³⁶ Hawkins (1999), p 343.

1257.¹³⁷ Het lijkt alsof hij zowel verbaal als fysiek is overwonnen, maar hij verstoppt zich dichtbij om te hergroeperen.¹³⁸

Neoptolemus' taalgebruik laat zien dat hij van gedachten is veranderd ten opzichte van zijn en Philoctetes' vorige ontmoeting: 1270: μεταγνῶναι πάλιν; 1273: ἀλλ' οὐ τι μὴν νῦν. Zijn taalgebruik is helderder en doeltreffender nu hij niet meer handelt in dienst van Odysseus.¹³⁹ Wanneer Philoctetes zegt niet met hem mee te zullen gaan, weet Neoptolemus dat hij eerst de band van *filia* tussen hen zal moeten herstellen (1287). Philoctetes vervloekt hem en zijn afkomst namelijk nog steeds.¹⁴⁰ Daarom geeft Neoptolemus hem eerst de boog terug.¹⁴¹ En pas als Neoptolemus zweert bij Zeus, pakt Philoctetes hem aan. Deze heeft nu de boog en maakt aanstalten Odysseus te vermoorden, die meteen vlucht en niet meer terugkomt op het toneel.¹⁴² Neoptolemus houdt hem tegen, zeggende dat deze actie "niet goed (καλόν) zou zijn voor mijzelf en voor jou".¹⁴³ καλόν geeft aan dat Neoptolemus nu acties ziet in deze Homerische termen en vooral dat hij zelf oordeelt. Voor zijn *peripeteia* handelde hij meer volgens Odysseus' visie op deze termen, namelijk dat hij dankzij het bedrog *agathos* zou zijn. Hawkins zegt terecht dat de actie van de boog teruggeven Neoptolemus nieuwe moed geeft in zichzelf en zijn doel.¹⁴⁴ Nu hij niet meer in dienst staat van Odysseus en het leger, heeft hij eindelijk de ruimte om zijn *fusis* volledig te laten zien en hij probeert Philoctetes te overtuigen mee terug te gaan naar Troje.

Neoptolemus en Philoctetes: de impasse voor de *deus ex machina*

In zijn speech bekritiseert Neoptolemus Philoctetes: hij zegt dat Philoctetes' lijden de wil van de goden is en hij noemt hem een wilde, die niets van buitenstaanders wil hebben.¹⁴⁵ Het feit dat Neoptolemus de vrijheid voelt om Philoctetes te bekritisieren

¹³⁷ Jebb (1908), p 195. καίτοι σ' ἑάσω: toch zal ik jou alleen laten.

¹³⁸ Schein (2013) interpreteert Odysseus' gedrag als lafheid, dat hij zou proberen te maskeren met καίτοι, p 312.

¹³⁹ Schein (2013), p 315.

¹⁴⁰ 1284: ἀρίστου πατρὸς ἔχθιστος γεγώς.: Meest gehate zoon van een noble vader.

¹⁴¹ 1287: δέχου δὲ χειρὸς ἐξ ἐμῆς βέλη τάδε.: ontvang deze wapens vanuit mijn hand. mimiekt wanneer Neoptolemus de boog ontving, Schein (2013), p 315.

¹⁴² Schein (2013) merkt op: "[...] ignobly ending one of the briefest appearances by any character in extant Attic tragedy – fewer than ten lines. [...] Od.'s brief appearance and discreditable flight mark the failure of his intrigue, in contrast to his success in the Philoktetes plays of Aesch. and Eur. and to the expectations of Soph.'s audience [...]." p 312.

¹⁴³ 1305: ἀλλ' οὐτ' ἐμοὶ τοῦτ' ἐστὶν οὔτε σοὶ καλόν.

¹⁴⁴ Hawkins (1999), p 354. "[...] having thus proven his friendship in action [...]"

¹⁴⁵ σὺ δ' ἠγρίωσαι, κοῦτε σύμβουλον δέχη, 1321

ἔάν τε νουθετῆ τις εὐνοίᾳ λέγων,
στυγεῖς, πολέμιον δυσμενῆ θ' ἠγούμενος.

betekent dat er niets meer is wat Neoptolemus van Philoctetes nodig heeft. Philoctetes is vrij om nee te zeggen. Hij probeert Philoctetes te overtuigen met argumenten die gunstig zijn voor Philoctetes, zoals de genezing van zijn ziekte en de *kleos*, als ze Troje hebben veroverd.¹⁴⁶ Hij zet voor Philoctetes een goed scenario uiteen, waarin hij kan terugkeren naar de beschaving.¹⁴⁷ Philoctetes verkeert even in *aporia*, net zoals Neoptolemus eerder in 895-974.¹⁴⁸ Zijn wrok jegens de Atreïden en Odysseus is te groot. Hij adviseert Neoptolemus zelfs niet naar Troje te gaan, maar hem naar huis te brengen, en zelf naar huis te gaan, aangezien Neoptolemus ook onrecht is aangedaan.¹⁴⁹ Om dit te bereiken doet hij wederom een beroep op Neoptolemus' *fusis*.

χοῦτῳ διπλῆν μὲν ἐξ ἔμοῦ κτήσῃ χάριν, 1370

διπλῆν δὲ πατρός· κού κακοῦς ἐπωφελῶν

δόξεις ὁμοῖος τοῖς κακοῖς πεφυκέναι.

Νε. λέγεις μὲν εἰκότ', ἀλλ' ὅμως σε βούλομαι

θεοῖς τε πιστεύσαντα τοῖς τ' ἔμοῖς λόγοις

φίλου μετ' ἀνδρὸς τοῦδε τῆσδ' ἐκπλεῖν χθονός. 1375

[Phil.:] En zo zal jij dubbele dank van mij en je vader ontvangen; en jij zal niet hetzelfde als de slechte mannen zijn wat betreft aard, terwijl je ze helpt.

Jij bent verwilderd, en je ontvangt geen advies, wanneer iemand van plan is met de goede intentie te spreken, haat jij het, menend dat ze een kwaadwillende vijand zijn.

¹⁴⁶ καὶ παῦλαν ἴσθι τῆσδε μὴ ποτ' ἂν τυχεῖν 1329

[...]

πρὶν ἂν τὰ Τροίας πεδί' ἐκὼν αὐτὸς μόλης 1332

En weet dat jij nooit genezing hiervan [deze ziekte] zal treffen, voordat jijzelf vrijwillig naar de vlakten van Troje bent gegaan.

[...] καὶ τὰ πέργαμα 1334

ξὺν τοῖσδε τόξοις ξὺν τ' ἔμοι πέρσας φανῆς.

En met deze boog en met mij schijn jij de overwinnaar van de citadel.

¹⁴⁷ Berzins McCoy (2013), p 81.

¹⁴⁸ In 1349-1357 stelt Philoctetes zichzelf 8 vragen, waaronder τί δράσω; in 1350.

¹⁴⁹ καὶ σοῦ δ' ἔγωγε θαυμάσας ἔχω τόδε.

χρῆν γάρ σε μήτ' αὐτόν ποτ' ἐς Τροίαν μολεῖν,

ἡμᾶς τ' ἀπείργειν· οἶδε σου καθύβρισαν,

πατρός γέρας συλῶντες.

1365

En ik heb me over dit van jou verwonderd. Want jij moet nooit zelf naar Troje gaan, en mij daar weghouden; je weet hoe ze jou beledigd hebben, door de wapens van je vader weg te nemen.

Ne.: Jij spreekt redelijke dingen, maar toch wil ik dat jij vertrouwen hebt in de goden en mijn woorden en met de man, die jouw vriend is, wegzeilt van dit land.

Waar Philoctetes' beroep op Neoptolemus' *fusis* eerst zo succesvol was (971-973), is het nu duidelijk een laatste redmiddel. Het publiek vindt dat de voordelen, die Neoptolemus voor Philoctetes heeft geschetst, aannemelijk zijn voor Philoctetes om naar Troje te gaan. Neoptolemus is ook niet overtuigd. Hoewel hij vindt dat Philoctetes een redelijk tegenargument opwerpt, vindt hij naar Troje gaan nog steeds het juiste om te doen.

Φι. καὶ ταῦτα λέξας οὐ καταισχύνη θεούς;

Νε. πῶς γὰρ τις αἰσχύνοιτ' ἂν ὠφελῶν φίλους;

Φι. λέγεις δ' Ἀτρείδαις ὄφελος, ἢ 'π' ἐμοὶ τόδε;

Νε. σοί που φίλος γ' ὦν· χῶ λόγος τοιόσδε μου. 1385

Φι. πῶς, ὅς γε τοῖς ἐχθροῖσί μ' ἐκδοῦναι θέλεις;

Νε. ὦ τᾶν, διδάσκου μὴ θρασύνεσθαι κακοῖς.

Φι. ὀλεῖς με, γιγνώσκω σε, τοῖσδε τοῖς λόγοις.

Νε. οὐκουν ἔγωγε· φημί δ' οὐ σε μανθάνειν.

Φι. ἐγὼ οὐκ Ἀτρείδας ἐκβαλόντας οἶδά με; 1390

Νε. ἀλλ' ἐκβαλόντες εἰ πάλιν σώσουσ' ὄρα.

Φι. οὐδέποθ' ἐκόντα γ' ὥστε τὴν Τροίαν ἰδεῖν.

Νε. τί δῆτ' ἂν ἡμεῖς δρῶμεν, εἰ σέ γ' ἐν λόγοις

πείσειν δυνησόμεσθα μηδὲν ὦν λέγω;

ὦρα 'στ' ἐμοὶ μὲν τῶν λόγων λῆξαι, σὲ δὲ 1395

ζῆν, ὥσπερ ἦδη ζῆς, ἄνευ σωτηρίας.

Phil.: Schaam jij je niet ook voor de goden, nadat je deze dingen hebt gezegd?

Ne.: Hoe zou iemand zich kunnen schamen, wanneer hij vrienden helpt?

Phil.: Bedoel je hulp voor de Atreïden, of voor mij?

Ne.: Voor jou lijkt me, omdat ik jōuw vriend ben; en mijn verhaal is ook zodanig.

Phil.: Hoe kan dat als juist jij wilt mij uitleveren aan mijn vijanden?
 Ne.: Goede vriend, leer om niet te overmoedig te zijn in slechte omstandigheden.
 Phil.: Jij zult me te gronde richten, ik garandeer het je, met deze woorden.
 Ne.: Ík helemaal niet, ik zeg dat je het niet begrijpt.
 Phil.: Weet ik niet dat de Atreïden me hebben verbannen?
 Ne.: Maar kijk of zij die jou hebben verbannen hebben jou weer zullen redden.
 Phil.: Nooit vrijwillig, zodat ik Troje kan zien.
 Ne.: Wat kunnen wij dan doen, als wij jou niet met woorden of met iets dat ik zeg kunnen overtuigen? Het is tijd voor mij op te houden met woorden, voor jou om te leven, zoals jij al leeft, zonder redding.

Net zoals Philoctetes Neoptolemus' *fusis* nu tegen hem inzet, zet hij ook Homerische begrippen tegen hem in. Hij zegt dat Neoptolemus zich moet schamen tegenover de goden (1382: κατασχύνη). Eerst hadden deze begrippen een zichtbare invloed op Neoptolemus (974). Nu weet Neoptolemus hoe hij zijn *fusis* met zijn plichten in balans kan brengen, aangezien hij meteen zijn antwoord paraat heeft voor Philoctetes (1383). Hij probeert Philoctetes, die reageert met sarcasme, te overtuigen dat hun *filia* oprecht is door σοί aan het begin van de versregel te plaatsen en met γε φίλος nadruk te geven. Alles vanuit Neoptolemus is erop gericht aan Philoctetes duidelijk te maken dat de *filia* vanuit zijn kant oprecht is en hij Philoctetes niet zal verraden. Maar Philoctetes reageert nog altijd met bittere, retorische vragen. Het verschil tussen Neoptolemus en Philoctetes wordt hier duidelijk en de reden waarom Neoptolemus onsuccesvol is in zijn poging Philoctetes te overtuigen naar Troje te gaan. Philoctetes kan zich niet over zijn wrok tegen de Atreïden en Odysseus heen zetten. Neoptolemus, die een meer praktische houding aanneemt tegenover hen, kan daarom ook geen echte *filos* zijn volgens Philoctetes. Hier laat Neoptolemus zijn groei zien ten opzichte van zijn vaders *fusis*.¹⁵⁰ Philoctetes lijkt op Achilles: beide hebben ze een wrok waar ze zich niet overheen kunnen zetten, ook al zou het voordelig voor ze zijn.¹⁵¹ Neoptolemus kan nu trouw zijn aan zijn *fusis*, maar ook de voordelen inzien van zijn samenwerking met Odysseus en de Atreïden. Het is ironisch dat Sophocles hier zo'n positief beeld neerzet van Neoptolemus, aangezien Neoptolemus in de Griekse literatuur doorgaans als een extreem gewelddadig personage wordt neergezet.¹⁵²

Neoptolemus beklagt zijn onvermogen Philoctetes met woorden te kunnen overtuigen (1385;1393;1395). Philoctetes heeft eerder al zijn wantrouwen tegen woorden geuit

¹⁵⁰ Blundell (1988), p 143.

¹⁵¹ Philoctetes' wrok heeft zijn niet genezen voet tot gevolg; Achilles' wrok heeft de dood van Patroclus tot gevolg. Blundell (1988), p 144.

¹⁵² Schein (2013), p 23; Blundell (1988), p 146.

(407) en doet dat ook in deze passage (1382; 1384; 1388).¹⁵³ Philoctetes heeft vertrouwen in een *epos*, in tegenstelling tot een *logos*.¹⁵⁴ Neoptolemus laat hier zien dat hij, na zijn conflict met Odysseus, nog steeds vertrouwen heeft in woorden. Daarbij laat hij ook zien dat hij probeerde om Philoctetes met woorden te overtuigen (1394). Philoctetes' afkeer van woorden, is ook zijn afkeer van taal en daarmee de maatschappij. Ondanks zijn allereerste wens om met de Griekse taal en maatschappij in aanraking te komen, associeert hij het met Odysseus en de Atreïden. Neoptolemus benoemt dit als hij zegt dat Philoctetes zich gedraagt als een wilde (1321). Dit is de impasse waarin de tragedie zich bevindt aan het einde. Neoptolemus is niet succesvol in zijn poging Philoctetes te overtuigen naar Troje –en daarmee een voordelige situatie- te gaan. Neoptolemus stemt ermee in om Philoctetes naar huis te brengen, waarna *de deus ex machina* verschijnt.

Aan het begin van dit hoofdstuk benoemde Neoptolemus zijn gewetensconflict. Sinds zijn overmoed in 441 verkeerde hij in *aporia* en is zijn *fusis* steeds meer aangesproken. De zieke Philoctetes oefent met zijn vragen steeds meer druk uit op Neoptolemus en spreekt hun *filia*, Neoptolemus' bedrog en *fusis*. Uiteindelijk wordt Neoptolemus hierdoor overtuigd om de waarheid aan Philoctetes te zeggen. Na deze onthulling probeert Neoptolemus Philoctetes over te halen om uit vrije wil mee te gaan, zodat hij zijn missie toch kan uitvoeren, maar Philoctetes wil dat niet. Daarna probeert Philoctetes Neoptolemus te overtuigen de boog aan hem terug te geven. Daarvoor maakt hij gebruik van emotionele vervloekingen en het aanspreken van Neoptolemus' *fusis*. Neoptolemus wordt niet overtuigd, want hij blijft de boog vasthouden. Odysseus komt op het toneel, waarna zowel Philoctetes als Odysseus proberen om de boog te verkrijgen van Neoptolemus. Philoctetes doet nog steeds een beroep op zijn *fusis*, terwijl Odysseus bevelen geeft aan Neoptolemus. Neoptolemus houdt nog steeds de boog vast en besluit met Odysseus terug te gaan naar het schip. Het lijkt dus dat Odysseus' overtuigingspoging succesvol is geweest, ook al verwacht het publiek dat Philoctetes' poging juist succesvol had moeten zijn. De hele tragedie is Neoptolemus' *fusis* aangesproken en hij heeft zich al niet volledig aan de missie gehouden door Philoctetes de waarheid te vertellen. Maar Neoptolemus keert terug om de boog terug te geven. Philoctetes' overtuigingspoging is dus wel succesvol geweest. Neoptolemus heeft zijn gewetensbezwaren opgelost en kan nu zijn *fusis* volledig laten zien. Hij verzoent zich

¹⁵³ 407: λόγου κακοῦ

¹⁵⁴ 1402: ὦ γενναῖον εἰρηκῶς ἔπος; O nobel gesproken woord.

met Philoctetes door de boog aan hem terug te geven, hoewel Odysseus probeert hem te overtuigen met bevelen en bedreigingen dit niet te doen.

Nu de boog weer in het bezit is van Philoctetes, probeert Neoptolemus hem te overtuigen naar Troje te gaan. Zijn argumenten hiervoor zijn de genezing van zijn voet en de *kleos* die Philoctetes met de overwinning zal behalen. Philoctetes kan zich echter niet over de wrok tegen Odysseus en de Atreïden heenzetten en wil alleen maar naar huis. Neoptolemus heeft een praktische houding: hij zal zijn *fusus* niet meer verraden, maar hij is nog steeds gehoorzaam. Dit verschil tussen Neoptolemus en Philoctetes is zo groot dat de *deus ex machina* moet verschijnen om de impasse op te lossen.

Conclusie

In de *Philoctetes* van Sophocles is het de taak van Neoptolemus om Philoctetes te overtuigen naar Troje te gaan. Hiervoor worden *peitho*, *bia* en *dolos* ingezet door de verschillende personages.¹⁵⁵ Op het eerste gezicht lijkt er een impasse te zijn. Neoptolemus is het grootste gedeelte van de tragedie bezig om Philoctetes te overtuigen, maar uiteindelijk wordt Philoctetes overtuigd door de *deus ex machina* Herakles. Dit riep de vraag op hoe succesvol overtuigen (*peitho*) was in deze tragedie? In de secundaire literatuur hangt het succes van overtuiging samen met de karakterontwikkeling van Neoptolemus. Onderzoek van Calder (1971) en in zekere mate ook Schein (2013) dat Neoptolemus niet ziet als een complex personage, vindt *peitho* ook niet geslaagd in deze tragedie. Onderzoek van Blundell (1987; 1988; 1989) en Segal (1981) dat de karakterontwikkeling van Neoptolemus laat zien, vindt daarmee *peitho* succesvol. De verschijning van de *deus ex machina* hangt hiermee samen. Als *peitho* immers niet succesvol is, is de *deus ex machina* noodzakelijk, maar ook abrupt. Als *peitho* wel succesvol is geweest, wordt de *deus ex machina* veel begrijpelijker.

Ik heb betoogd dat *peitho* succesvol is geweest, aangezien Neoptolemus aan het begin van de tragedie Philoctetes succesvol overtuigd aan boord van zijn schip te komen. Daarbij zet hij zijn *fusis* als zoon van Achilles in om een band met Philoctetes te creëren. Door deze *fusis* echter te gebruiken, overtuigt Neoptolemus tijdens het overtuigingsproces naast Philoctetes ook zichzelf.

Men verwacht aan het begin van de tragedie moeilijkheden als Odysseus probeert Neoptolemus te overtuigen de missie uit te voeren. Odysseus beargumenteert namelijk dat *dolos* de enige manier zal zijn om Philoctetes mee naar Troje te krijgen. *Dolos* druist tegen Neoptolemus' *fusis* in en Neoptolemus spreekt Odysseus tegen: hij wil liever *peitho* of *bia* gebruiken. Neoptolemus merkt op dat hij *dolos* een *aischron* daad vindt en hij wil niet *aischros* zijn (86-95). Odysseus ziet dat Neoptolemus verlangt naar het Homerisch heldendom en hij belooft Neoptolemus dat hij, door het uitvoeren van deze *dolos*, *agathos* en *sofos* zal zijn (119). Deze belofte overtuigt Neoptolemus, ondanks zijn eerdere bezwaren. Deze bezwaren zorgen er wel voor dat het publiek zich afvraagt hoe lang Neoptolemus het vol zal kunnen houden.

Daarna is het Neoptolemus' beurt om Philoctetes te overtuigen. Odysseus heeft hem geïnstrueerd te zeggen dat ze beide onrecht is aangedaan door Odysseus en de Atreïden. Neoptolemus creëert een band met Philoctetes op basis van dit gemeenschappelijk onrecht, maar vooral op basis van zijn *fusis*. Door zichzelf nadrukkelijk te presenteren als de zoon van Achilles en als iemand die heel erg lijkt op Philoctetes wat betreft *fusis*, zal Philoctetes eerder geneigd zijn hem te vertrouwen. Neoptolemus is succesvol, want Philoctetes vertrouwt hem en

¹⁵⁵ Buxton (1982), pp 117-118.

wil met hem meevaren. Maar Neoptolemus denkt dat er al sprake is van een sterke band, *filia*, en is te familiair (441). Wanneer hij merkt dat deze band nog niet zo sterk is, trekt hij alle vormen van vriendschap terug. Hij zegt Philoctetes niet aan boord te willen nemen en verkeert tijdelijk in *aporia*. Het koor zorgt ervoor dat Neoptolemus Philoctetes weer aan boord neemt.

Na deze *aporia* van Neoptolemus verwacht het publiek dat zijn *fusis* sterker wordt en men vraagt zich af wanneer deze *fusis* de overhand zal nemen. Bij de koopmanpassage is te zien dat Neoptolemus zijn missie nog steeds serieus neemt (557-590). Er zijn echter wel al aanwijzingen te zien dat Neoptolemus onbewust beïnvloed is geraakt doordat hij zijn *fusis* heeft ingezet om Philoctetes te overtuigen (558;590).

Nadat de koopman is vertrokken, toont Philoctetes de boog van Herakles aan Neoptolemus. De boog is een belangrijk, episch symbool van het Homerische heldendom, dat Neoptolemus zo nastreeft. De boog is daarom een belangrijk element bij het aanspreken van Neoptolemus' *fusis*. Hierdoor wordt Neoptolemus langzaamaan overtuigd zijn *fusis* sterker te laten wegen dan Odysseus' instructies. Philoctetes krijgt een aanval van zijn ziekte en overhandigt de boog aan een verbijsterde Neoptolemus. De boog en het medelijden dat Neoptolemus voor de zieke Philoctetes voelt zijn samen de belangrijke, emotionele aanleiding tot Neoptolemus' *peripeteia*. Neoptolemus wordt meer overtuigd door emotionele aspecten, zoals de boog, het medelijden, de *filia* met Philoctetes, die allemaal zijn *fusis* aanspreken, dan dat hij wordt overtuigd door *logos*.

Neoptolemus' *aporia* wordt zichtbaar voor het publiek als Philoctetes wakker wordt en Neoptolemus zich afvraagt wat hij moet doen (895). Uiteindelijk vertelt hij Philoctetes de waarheid, maar hij formuleert dit in de taal van Odysseus (915;921-22). Hoewel zijn *fusis* zodanig is aangesproken dat hij niet door kan gaan met het bedrog, is zijn plicht aan het Griekse leger en Odysseus nog steeds aanwezig. Neoptolemus' *aporia* houdt aan, als Odysseus en Philoctetes beide proberen hem te overtuigen de boog te geven. Ze hebben allebei een verschillende aanpak: Odysseus uit bedreigingen en bevelen, terwijl Philoctetes een beroep doet op zijn *fusis*. Neoptolemus blijft in *aporia* verkeren, aangezien hij de boog blijft vasthouden, maar gaat wel mee met Odysseus. Het laat zien dat Neoptolemus' loyaliteit tegenover het leger en Odysseus erg groot is, hoewel zijn *fusis* zo sterk is aangesproken dat hij Philoctetes wel de waarheid heeft gezegd. Hij wil graag dat Philoctetes naar Troje gaat uit vrije wil. Neoptolemus en Odysseus verlaten het toneel en als Neoptolemus weer opkomt is hij van plan de boog terug te geven aan Philoctetes. Odysseus gelooft bijna niet dat Neoptolemus van plan is dit te doen en bedreigt hem met geweld. Neoptolemus is bereid met Odysseus te vechten en daagt hem uit, ook al staat Odysseus boven hem. Hij gaat actief tegen de hogere, hiërarchische macht in.

Als hij de boog heeft teruggegeven, probeert hij Philoctetes te overtuigen naar Troje te gaan. Neoptolemus noemt twee grote voordelen voor Philoctetes, als hij naar Troje gaat: de genezing van zijn voet en *kleos*. Voor Philoctetes is de wrok tegenover de Atreïden en Odysseus echter te groot. Voor hem wegen de voordelen van de reis naar Troje niet op tegen hun aanwezigheid. Dit is het verschil tussen Philoctetes en Neoptolemus. Neoptolemus kan zijn *fusis* én het Griekse leger trouw blijven. Neoptolemus ziet in dat hij niet succesvol zal zijn in Philoctetes overtuigen en stemt ermee in hem naar huis te brengen. Dit is de impasse aan het einde van de tragedie, waardoor de *deus ex machina* Herakles moet verschijnen om ervoor te zorgen dat Philoctetes wel naar Troje gaat.

De laatste –en meest beslissende– overtuigingspoging is dus niet succesvol, maar de personages die tegenover elkaar staan zijn wel degelijk overtuigd op andere niveaus tijdens deze tragedie. Philoctetes wordt door Neoptolemus overtuigd aan boord van zijn schip te gaan. Nadat hij de waarheid heeft gehoord en Neoptolemus heeft vervloekt, wordt hij weer overtuigd van hun *filia* door Neoptolemus. Neoptolemus wordt aan het begin van de tragedie succesvol overtuigd door Odysseus om *dolos* in te zetten als overtuigingsmethode. Tijdens zijn gesprek met Philoctetes spreekt deze onbewust zijn *fusis* aan, waardoor zijn *fusis* een belangrijk overtuigingsmiddel is voor Neoptolemus gedurende de tragedie. Uiteindelijk wordt dit appel op zijn *fusis* zo sterk, dat Neoptolemus de boog teruggeeft aan Philoctetes.

Deze bevindingen zorgen ervoor dat deze scriptie aansluit bij het onderzoek van Blundell (1987; 1988; 1989), Segal (1981) en Hawkins (1999). Zij betogen dat Neoptolemus een karakterontwikkeling doormaakt. Daarmee laten zij zien dat *peitho* succesvol is geweest in de tragedie, hoewel ze de tragedie vanuit verschillende invalshoeken bekijken (*êthos*, *fusis*, *filia*, *logos*). Deze verschillende invalshoeken ondersteunen daarom de stelling dat *peitho* succesvol is in deze tragedie, aangezien Neoptolemus alleen een karakterontwikkeling kan doormaken als hij succesvol wordt overtuigd. Omdat *peitho* succesvol is in deze tragedie, wordt de *deus ex machina* ook veel begrijpelijker. Het is de laatste stap in het overtuigingsproces in plaats van een abrupte oplossing om de mythe correct te laten verlopen.

Bibliografie

- Adkins, A. W. H., *Merit and responsibility: a study in Greek values* (London 1967).
- Bakker, E.J., 1986. 'ὄσπερ ἐν εἴπερ: een aspect van Attische conversatie', *Lampas* 19, pp 142-158.
- Berzins McCoy, M., *Wounded Heroes: vulnerability as a virtue in ancient Greek literature and philosophy* (Oxford 2013).
- Blundell, M. W., *Helping friends and harming enemies: A study in Sophocles and Greek ethics* (Cambridge 1989).
- 1988. 'The 'Phusis' of Neoptolemus in Sophocles' 'Philoctetes''. *Greece & Rome* 35, pp. 137-148
- 1987. 'The Moral Character of Odysseus in "Philoctetes"'. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 28, pp 307-329.
- Bowra, C.M., *Sophoclean Tragedy*. (Oxford 1944).
- Buxton, R.G.A., *Persuasion in Greek Tragedy. A Study of Peitho* (Cambridge 1982).
- Calder, W.M., III, 'Sophoclean Apologia: Philoctetes'. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 12, pp 153-174.
- Denniston, J.D., *The Greek Particles* (Oxford 1996).
- Van Emde-Boas, E. Rhetorical Questions in Ancient Greek. (Dissertation). (Amsterdam 2005).
- 2017. 'Analyzing Agamemnon: Conversation Analysis and Particles in Greek Tragic Dialogue' *Classical Philology* vol. 112 nr. 4, pp 411-434.
- Language and Character in Euripides' Electra* (Oxford 2017).
- Halliwel, S., *Aristotle's Poetics* (North Carolina 1986).
- Hamilton, R. 1975. 'Neoptolemos' Story in the Philoctetes'. *The American Journal of Philology* 96, pp. 131-137.
- Hawkins, A.H., 1999. 'Ethical Tragedy and Sophocles' "Philoctetes"'. *The Classical World* 4, pp 337-357.
- Jebb, R. C., *Sophocles: the plays and fragments with critical notes, commentary, and translation in English prose. Part IV. The Philoctetes* (Cambridge 1908).
- De Jonge, C. 2015. 'Aristoteles: pathos als overtuigingsmiddel.' In de Jong, J., Pieper, C., Rademaker A. (ed.), *Beïnvloeden met emoties: pathos en retorica* (Amsterdam 2015), pp 15-19.
- Kirkwood, G.M., 1954. 'The Dramatic Role of the Chorus in Sophocles', *Phoenix* 8, pp 1-22.
- A Study of Sophoclean Drama*. (Ithaca, New York 1958).
- 1994. 'Persuasion and Allusion in Sophocles' 'Philoctetes"', *Hermes* 122, pp 425-436.
- Kamerbeek, J.C., *The Plays of Sophocles: commentaries. Part VI. The Philoctetes* (Leiden 1980).

- Nussbaum, M. 1976. 'Consequences and Character in Sophocles' Philoctetes'. *Philosophy and Literature* 1, pp. 25-53
- Rijksbaron, A. (ed.), *New approaches to Greek particles* (Amsterdam 1997).
- The syntax and semantics of the verb in classical Greek: an introduction* (Amsterdam 1994).
- Rose, P. W., 'Sophocles' Philoctetes and the Teachings of the Sophists', *Harvard Studies in Classical Philology* 80 (1976), pp. 49-105.
- Segal, C., *Tragedy and Civilization: An Interpretation of Sophocles* (Harvard 1981).
- Sicking, C.M.J., 1986. 'Griekse partikels: definitie en classificatie', *Lampas* 19, pp 125-141.
- Sophocles, *Philoctetes*: ed. S.L. Schein (Cambridge 2013).
- Taplin, O. 1971. 'Significant Actions in Sophocles' Philoctetes'. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 12, pp 25-44.
- Webster, T.B.L., *Sophocles. Philoctetes* (Cambridge 1970).
- Whitby, M. 1996. 'Telemachus Transformed? The Origins of Neoptolemus in Sophocles' 'Philoctetes'. *Greece & Rome* 43, pp. 31-42.
- Whitman, C.H., *Sophocles: a study in heroic humanism*. (Cambridge 1958).